

บทที่ 2

ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย เรื่องการพัฒนา รูปแบบการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนสำหรับผู้สูงอายุ ในจังหวัดสงขลา ผู้วิจัยได้ค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเทศไทยพบว่ายังไม่มีผู้ใดทำการวิจัยมาก่อน ผู้วิจัยจึงได้ทบทวนแนวความคิด นโยบาย ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อให้เกิดความแจ่มชัดจึงได้นำเสนอไว้ 7 ขั้นตอนดังนี้

ตอนที่

1. รูปแบบการพัฒนา รูปแบบและประสิทธิภาพ
2. สภาพทั่วไปของจังหวัดสงขลา
3. ผู้สูงอายุ
4. ทฤษฎีทางสังคมในผู้สูงอายุ
5. วัฒนาการการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุในประเทศไทยและนโยบายเกี่ยวกับผู้สูงอายุ
6. กรมการศึกษานอกโรงเรียนกับงานศึกษานอกโรงเรียนสำหรับผู้สูงอายุ
7. ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ตอนที่ 1 รูปแบบการพัฒนา รูปแบบและประสิทธิภาพ

ได้มีผู้ให้ความหมายของคำว่ารูปแบบและการพัฒนา รูปแบบไว้ดังนี้

โนลล์ (Knowles : 1980) ได้สรุปความหมายของรูปแบบว่า หมายถึง วิธีการ

จัดให้ผู้เรียนเข้ามารับการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ แบ่งเป็น 3 ประเภท

- การจัดรูปแบบการสอนเป็นรายบุคคล
- การจัดรูปแบบการสอนเป็นกลุ่ม
- การจัดรูปแบบการสอนเป็นกิจกรรมของชุมชน

สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ (2524) ได้เน้นให้เห็นความสำคัญและอธิบายว่ารูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ระยะสั้น หมายถึง การประชุมสัมมนา การประชุมปฏิบัติการ การฝึกอบรมการประชุมทางวิชาการ ใช้เวลาสั้น ๆ 1 - 3 วัน

พันตำรวจตรีหญิง พวงเพ็ญ ขุนพราน (2532) ได้ให้ความหมายว่ารูปแบบหมายถึงเค้าโครงแบบแผน หรือตัวอย่างที่ได้กำหนดไว้ อย่างเป็นระเบียบ

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526) ได้ให้ความหมายของคำพัฒนาว่าหมายถึง "การเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทาง (Directed change) หรือการเปลี่ยนแปลงที่ได้วางแผนไว้แน่นอนล่วงหน้า

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2526) ได้ให้ความหมายของคำพัฒนาว่าหมายถึง "การกระทำให้เกิดการเปลี่ยนจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่า"

วิรัช วิรัชนิการวรรณ (2532) ได้สรุปความหมายของคำว่าพัฒนาว่า หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่มีการวางแผนกำหนดทิศทางไว้ล่วงหน้า และเป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น ขณะเดียวกันการพัฒนาไม่ได้หมายถึง การเพิ่มขึ้นของปริมาณสินค้าหรือรายได้ของประชากรเท่านั้น แต่หมายความรวมถึงการเพิ่มความพึงพอใจและ เพิ่มความสุขของประชาชนด้วย

ประสิทธิภาพของรูปแบบเป็นปัจจัยหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนสำหรับผู้สูงอายุ รูปแบบที่พัฒนาขึ้นดังกล่าวมีประสิทธิภาพสร้างความพึงพอใจให้แก่ผู้สูงอายุได้เมื่อนำไปจัดกิจกรรม

คำว่า "ประสิทธิภาพ" ดังที่ปรากฏตามอภิธานศัพท์ของการบริหารในสาขาสาธารณสุข (Glossary of Administrative Terms in Public Health : 1960) ได้นิยามไว้หมายถึง....ความสามารถของบุคลากร องค์การ เครื่องมืออำนวยความสะดวก การปฏิบัติและกิจกรรม ซึ่งมุ่งผลิตผลลัพธ์ โดยมีสัดส่วนกับความพยายามที่ลงทุนไป

ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์ (2530) ให้ความหมายของประสิทธิภาพว่า คืออัตราส่วนความสัมพันธ์ระหว่างผลลัพธ์หรือสิ่งส่งออกของนโยบาย/แผนงานโครงการกับความพยายามหรือปัจจัยนำเข้าสู่นโยบาย แผนงานโครงการโดยมุ่งที่การเพิ่มผลลัพธ์ในระดับสูงสุดต่อหนึ่งหน่วยของการลงทุน ประสิทธิภาพถูกนำมาใช้เป็นเกณฑ์ในการวิจัยประเมินผลด้วยความมุ่งหวัง

ที่จะลดความสูญเสียค่าทางการบริหารและนำทรัพยากรมีค่ามาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เพื่อศึกษาว่ารูปแบบที่ผู้วิจัยสร้างและพัฒนาขึ้น มีความเหมาะสมคู่กับการลงทุนเมื่อนำไปจัดกิจกรรมสร้างความพึงพอใจให้กับผู้สูงอายุตามเกณฑ์ตั้งแต่ 2.50 ขึ้นไป

ดังนั้นอาจสรุปได้ว่า รูปแบบเป็นตัวอย่างหรือเค้าโครงในการดำเนินกิจกรรมใด กิจกรรมหนึ่ง การพัฒนารูปแบบ หมายถึง การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเค้าโครงแผนเดิมให้เป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น เป็นปัจจัยหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพของสังคม สอดคล้องกับนโยบายและแผนที่ได้กำหนดไว้ และเพื่อศึกษาว่ารูปแบบที่ผู้วิจัยสร้างและพัฒนาขึ้นมีความเหมาะสม คู่กับการลงทุน กล่าวคือ เมื่อนำไปจัดกิจกรรม สามารถสร้างความพึงพอใจให้กับผู้สูงอายุตามเกณฑ์ตั้งแต่ 2.50 ขึ้นไป รูปแบบการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนสำหรับผู้สูงอายุที่ผู้วิจัยจัดสร้างขึ้นอยู่บนพื้นฐานของเค้าโครงที่ได้ศึกษามาอย่างเป็นระบบคือ การศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเพื่อทราบความต้องการของผู้สูงอายุ สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับแนวคิดในการจัดกิจกรรม ศึกษาทฤษฎีเกี่ยวกับผู้สูงอายุ พิจารณานโยบายและแผนเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนสำหรับผู้สูงอายุ นำมาสร้างเป็นรูปแบบการจัดกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุ ที่มีเนื้อหา 3 ด้าน ได้แก่ การจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนในด้านมั่นคงทางเศรษฐกิจ การจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนในด้านความมั่นคงทางจิตใจ และการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนในด้าน การมีส่วนร่วมในสังคม จำนวน 18 กิจกรรม ใช้เวลา 3 วัน 2 คืน แต่ละกิจกรรมจะมีองค์ประกอบ 6 ส่วนดังนี้คือ 1) วัตถุประสงค์ 2) เนื้อหา 3) ระยะเวลา 4) การนำเสนอกิจกรรม 5) วิทยากร และ 6) สถานที่ นำรูปแบบที่ได้สร้างขึ้นให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 19 คน พิจารณาความเหมาะสม ปรับปรุงแบบตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญเพื่อพัฒนาเป็นรูปแบบการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนสำหรับผู้สูงอายุ ที่สามารถนำไปจัดกิจกรรมและสร้างความพึงพอใจให้แก่ผู้สูงอายุได้

ตอนที่ 2 สภาพทั่วไปของจังหวัดสงขลา

จังหวัดสงขลาเป็น 1 ใน 5 ของจังหวัดที่อยู่ในแผนพัฒนาเมืองหลักอยู่ทางภาคใต้ตอนล่าง ห่างจากกรุงเทพมหานครตามทางหลวงแผ่นดิน 1,200 กิโลเมตร และตามเส้นทางรถไฟประมาณ 947 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อจังหวัดใกล้เคียง คือ ทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดพัทลุง ทิศตะวันออกจดอ่าวไทย ทิศใต้ติดต่อกับจังหวัดยะลา จังหวัดปัตตานี รัฐเคดาห์ รัฐเปอร์ลิส ประเทศมาเลเซีย ทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดพัทลุง และสตูล แบ่งการปกครอง เป็น 10 อำเภอ 5 กิ่งอำเภอ 125 ตำบล 947 หมู่บ้าน 3 เทศบาล 15 สุขาภิบาล ประชากรมีอาชีพประมง ค้าขาย บริการและเกษตรกรรม จำนวนประชากรทั้งสิ้น 1,094,000 คน เพศชาย 540,000 คน เพศหญิง 554,000 คน อาศัยอยู่ในเขตเทศบาล 243,000 คน ชาย 117,000 คน หญิง 428,000 คน (รายงานผลเบื้องต้นสำมะโนประชากรและคณะ : 2533) ซึ่งได้แสดงเขตการปกครองไว้ในตารางที่ 1 และจำนวนประชากรไว้ใน ตารางที่ 2 ดังนี้

ตารางที่ 1 จำนวนตำบลและหมู่บ้านในจังหวัดสงขลา จำแนกตามอำเภอ/กิ่งอำเภอ

ที่	อำเภอ/กิ่งอำเภอ	จำนวน ตำบล	จำนวน หมู่บ้าน	หมายเหตุ
1.	อำเภอเมืองสงขลา	6	40	รวมเทศบาล 1 ตำบล
2.	อำเภอหาดใหญ่	16	123	รวมเทศบาล 1 ตำบล
3.	อำเภอระโนด	11	79	
4.	อำเภอสตงพระ	11	79	
5.	อำเภอรัตนภูมิ	5	28	
6.	อำเภอสะเดา	9	57	รวมเทศบาล 1 ตำบล
7.	อำเภอจะนะ	14	130	
8.	อำเภอนาทวี	11	84	
9.	อำเภอเทพา	7	58	
10.	อำเภอสะบ้าย้อย	9	59	
11.	กิ่งอำเภอกระแสดินธุ์	3	22	อยู่ในความ ปกครองของ อ. ระโนด
12.	กิ่งอำเภอนาหม่อม	4	28	อยู่ในความ ปกครองของ อ. หาดใหญ่

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ที่	อำเภอ/กิ่งอำเภอ	จำนวน ตำบล	จำนวน หมู่บ้าน	หมายเหตุ
13.	กิ่งอำเภอกวนเนียง	4	41	อยู่ในความปกครอง ของ อ. รัตภูมิ
14.	กิ่งอำเภอบางกล่ำ	4	32	อยู่ในความปกครอง ของ อ. หาดใหญ่
15.	กิ่งอำเภอสิงหนคร	11	76	อยู่ในความปกครอง ของ อ. เมือง
	รวม	125	947	

แหล่งที่มา : แผนพัฒนาชุมชนจังหวัดประจำปี 2534 จังหวัดสงขลา

ตารางที่ 2 ประชากรผู้สูงอายุจังหวัดสงขลา แบ่งตามกลุ่มอายุและเขตการปกครอง

อำเภอ/ เขตเทศบาล	60-64 ปี	65-69 ปี	70-74 ปี	75-79 ปี	รวม
เทศบาลเมือง	2,648	1,900	1,370	950	6,868
เทศบาลหาดใหญ่	4,558	3,270	2,358	1,635	11,821
เทศบาลสะเดา	466	334	241	167	1,208
อำเภอเมือง	1,701	1,124	765	545	4,144
อำเภอหาดใหญ่	4,479	3,381	2,437	1,716	12,013
อำเภอระโนด	2,012	1,372	1,045	764	5,193
อำเภอสทิงพระ	1,467	1,087	751	628	3,933
อำเภอรัตภูมิ	1,208	830	613	388	3,039
อำเภอสะเดา	1,262	862	620	377	3,081
อำเภอจะนะ	2,494	1,780	1,217	704	6,195
อำเภอนาทวี	1,135	790	544	398	2,867
อำเภอเทพา	1,423	1,057	722	506	3,708
อำเภอสะบ้าย้อย	1,050	722	568	381	2,781
ประชากรรวม	25,912	18,559	13,251	9,129	66,851

แหล่งที่มา : บัญชีสำรวจของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขจังหวัดสงขลา 2533

ตอนที่ 3 ผู้สูงอายุ

แนวคิดและความหมายเกี่ยวกับผู้สูงอายุ

ความสูงอายุเป็นการพัฒนาเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเริ่มตั้งแต่เกิดและดำเนินต่อเนื่องไปจนถึงสิ้นสุดอายุขัยของชีวิตนั้น ๆ

คำว่า คนแก่ คนชราภาพ หรือคำอื่นที่มีความหมายล้อเลียนผู้สูงอายุที่มีความหมายเดียวกันนี้ จะให้ความหมายถึงบุคคลที่มีความทรุดโทรมของร่างกาย พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายของคำว่าชรา ว่า "ความแก่ความช้ำทรุดทรุดโทรม" คนแก่ หรือคนชรา เป็นวัยที่เก็บสะสมความช้ำทรุดทรุดโทรมไว้ในร่างกาย การจะเรียกผู้ที่มีอายุมากว่าคนชราไปเป็นที่นิยมมากนัก เพราะจะเป็นการตอกย้ำความรู้สึกที่ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมทั้งกายจิตใจโดยเฉพาะ ฟังดูแล้วทำให้หดหูและสิ้นหวัง ดังนั้น ในวันที่ 1 ธันวาคม 2512 ซึ่งมีการประชุมคณะอาวุโสครั้งแรก พล.ต.ต. หลวงอรรถสิทธิ์ สิทธิสุนทร จึงได้เสนอคำว่า "ผู้สูงอายุ" ขึ้น และใช้กันมาแพร่หลายจนถึงปัจจุบัน (ประสพ รัตนากร : 2524)

การจะพิจารณาว่าบุคคลใดจะเป็นผู้สูงอายุ หรือชราานั้น ยังมีเกณฑ์ในการพิจารณาที่แตกต่างกันอยู่บ้าง แต่โดยทั่วไปแล้วเมื่อพูดถึงคนชรา หรือผู้สูงอายุ ก็เป็นที่เข้าใจกันเบื้องต้นว่า เป็นผู้ที่มีอายุมาก มีผมหงอกขาว หน้าตาผิวหนังเหี่ยวย่น มีริ้วรอย หูตึง หลังโก่ง ความจำระยะสั้นเริ่มเสื่อม ชอบเสาะความหลังที่สำเร็จและประสบความสำเร็จในชีวิต อย่างไรก็ตาม ได้มีนักวิชาการเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ได้พยายามที่จะกำหนดความหมายของผู้สูงอายุไว้ต่าง ๆ กัน ดังนี้

บาร์โร และสมิธ (Barrow and Smith : 1979) ได้เสนอข้อคิดและแนวทางในการพิจารณาผู้สูงอายุจากองค์ประกอบต่าง ๆ ดังนี้ คือ

1. ประเพณีนิยม (Tradition) เป็นการกำหนดผู้สูงอายุโดยยึดตามเกณฑ์อายุที่ออกจากงาน ซึ่งในแต่ละประเทศก็มีความแตกต่างกัน ประเทศไทยกำหนดอายุ 60 ปี เป็นวัยเกษียณอายุ ประเทศสหรัฐอเมริกากำหนดอายุ 65 ปี เป็นต้น

2. การปฏิบัติหน้าที่ทางร่างกาย (Body Functioning) เป็นการกำหนดโดยยึดเกณฑ์สรีรวิทยาทางกายภาพ บุคคลจะมีการเสื่อมสลายทางสรีรวิทยาที่แตกต่างกัน ในวัยสูงอายุอวัยวะต่าง ๆ ในร่างกายจะทำงานน้อยลง สังเกตได้ บางคนอายุ 50 ปี ผิวหนังจะมีร่องรอยของความเหี่ยวย่น ฟันอาจจะหลุดทั้งปาก หมงจะหงอกขาว แต่บางคนอายุถึง 80 ปีแล้ว ฟันจึงจะเริ่มหลุด เป็นต้น

3. การปฏิบัติหน้าที่ทางด้านจิตใจ (Mental Function) เป็นการกำหนดโดยยึดตามเกณฑ์ของความสามารถ ในการคิดสร้างสรรค์ การจำ การเรียนรู้ และความเสื่อมทางด้านจิตใจ สิ่งที่พบมากที่สุดกับผู้สูงอายุ คือ ความจำเริ่มเสื่อม ขาดแรงจูงใจ แต่มิได้เป็นกับผู้สูงอายุทุกคน

4. ความคิดเกี่ยวกับตนเอง (Self Concept) เป็นการกำหนดโดยยึดตามแนวความคิดที่ผู้สูงอายุมองตนเอง ผู้สูงอายุมักจะเกิดความคิดว่าตนเองแก่ มีอายุมากแล้ว ความรู้สึกทางด้านจิตใจ และการดำเนินชีวิตในแต่ละวัน จึงเปลี่ยนแปลงไปตามแนวความคิดของผู้สูงอายุนั้น ๆ

5. ความสามารถในการประกอบอาชีพ (Occupation) เป็นการกำหนดโดยยึดความสามารถในการประกอบอาชีพ จากแนวความคิด ในเรื่องการเสื่อมถอยของสภาพทางร่างกาย และจิตใจ คนทั่วไปจึงกำหนดว่า วัยสูงอายุเป็นวัยที่ต้องพักผ่อน หยุดการประกอบอาชีพ ดังนั้น บุคคลที่อยู่ในวัยสูงอายุ จึงหมายถึงบุคคลที่มีวัยเกินกว่าวัยที่จะอยู่ในกำลังแรงงาน

6. ความกดดันทางอารมณ์และความเจ็บป่วย (Coping with Stress and Illness) เป็นการกำหนดโดยยึดสภาพทางร่างกายและอวัยวะต่าง ๆ และยังคงเผชิญกับปัญหาทางด้านสังคมอื่น ๆ ทำให้เกิดความกดดันทางอารมณ์เพิ่มขึ้นอีก ส่วนมากมักจะพบกับผู้มีอายุระหว่าง 60-65 ปี

บุลเตอร์ และ ลิวาย (Bulter และ Lewis : 1979) ได้อธิบายถึงภาวะความเป็นผู้สูงอายุและสุขภาพจิต โดยชี้ให้เห็นคุณลักษณะบางประการที่เป็นลักษณะธรรมชาติของผู้สูงอายุ มีดังนี้

1. ความปรารถนาที่จะละทิ้งสิ่งที่มีคุณค่าไว้ให้คนรุ่นหลัง มนุษย์ต้องการที่จะละทิ้งบางสิ่งบางอย่างของตนเอง เพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่าการมีชีวิตอยู่ของตนเป็นสิ่งที่มีความหมายสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้แก่ บุคคลในครอบครัวเช่นเด็กหรือผู้สืบทอดมรดกของตน ธุรกิจ การเงิน ความสำเร็จในวิชาชีพ หรือการประสบความสำเร็จในการสร้างสรรค์ทางศิลปะ เป็นต้น

2. การแสดงหน้าที่ในฐานะเป็นผู้สูงอายุมากกว่า ผู้สูงอายุมีนิสัยโดยธรรมชาติที่ชอบแบ่งปันความฉลาด และความรู้ให้กับผู้ที่อ่อนอายุกว่า ซึ่งเป็นความเกี่ยวพันของคนรุ่นต่าง ๆ แต่ละรุ่นและเมื่อผู้มีอายุอ่อนกว่า มีความสนใจในสิ่งที่พวกเขาได้รับทราบ เป็นการเพิ่มคุณค่าและเพิ่มการนับถือตนเองให้กับผู้สูงอายุ การสื่อสาร และติดต่อกันระหว่างคนแต่ละรุ่นนั้น ในบางครั้งจะเกิดปัญหาจากการไม่ยอมรับไม่เชื่อ การขาดความอดทน และเบื่อหน่ายต่อผู้สูงอายุ จึงทำให้การสื่อสารไม่ได้ผลเท่าที่ควร

3. การแสดงความรู้สึกผูกพันกับสิ่งของ สิ่งของบางอย่างมีคุณค่าทางจิตใจของผู้สูงอายุเป็นอย่างมาก เช่น รูปภาพ เสื้อผ้า เพอร์เนเจอร์ เขามักจะสะสมไว้ด้วยความหวงแหน และเป็นการเพิ่มคุณค่าแก่ชีวิต การสูญเสียความเป็นเจ้าของ จะก่อให้เกิดความรู้สึกสูญเสียอย่างมากและส่งผลให้เกิดความไม่มั่นคงต่อชีวิตในอนาคตของผู้สูงอายุด้วย

4. การเปลี่ยนแปลงความรู้สึกเกี่ยวกับเวลา ผู้สูงอายุจะไม่สนใจเกี่ยวกับเวลา และพยายาม จะสร้างความรู้สึกเกี่ยวกับ "เวลานี้ และที่นี่" อยู่ตลอดเวลา และมักจะไม่มีการวางแผนสำหรับอนาคต สำหรับผู้สูงอายุที่มีความรู้สึกทางด้านจิตใจและอารมณ์ที่รุนแรง มักจะเลือกสิ่งที่สำคัญในชีวิตของเขา และพยายามให้คงอยู่ต่อไป สำหรับสิ่งที่ไม่สำคัญ เขาจะพยายามทิ้งไปอย่างไม่แยแส

5. ความรู้สึกเกี่ยวกับวงจรชีวิต ผู้สูงอายุมีประสบการณ์ส่วนตัวที่ผ่านเข้ามาในวงจรชีวิต แต่ละช่วง และมักจะพัฒนาเป็นความสนใจเกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา ความรู้สึกเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ และภาพพจน์ของมนุษยชาติ จะเป็นคุณลักษณะของผู้สูงอายุมากกว่าผู้ที่อยู่ในวัยหนุ่มสาว

6. ความคิดสร้างสรรค์ ความอยากรู้อยากเห็น และความประหลาดใจ เป็นสิ่งที่ยังคงมีในช่วงชีวิตของผู้สูงอายุ มีคนเป็นจำนวนมากที่กลายเป็นผู้มีความคิดสร้างสรรค์ในวัยสูงอายุ เช่น ศิลปินที่มีชื่อเสียง นักการทูต นักธุรกิจ บุคคลเหล่านี้ยังคงมีความคิดสร้างสรรค์และเป็นผู้สร้างผลผลิตที่ดีเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ

7. ความรู้สึกในการประสบความสำเร็จในชีวิต การประสบความสำเร็จในด้านวัตถุไม่ได้เป็นส่วนประกอบที่สำคัญในการสมปรารถนาในชีวิต เขาอาจจะทิ้งสิ่งนี้ไปก็ได้

ข้อสรุปของ Bulter และ Lewis เป็นการมองภาพผู้สูงอายุในเรื่องของการยึดมั่นภาพชีวิตที่ประสบผลสำเร็จในอดีตที่ผ่านมา และต้องการหยุดชีวิตไว้กับภาพที่ดีเหล่านั้น

นิศา บูโต (2525) ได้เขียนไว้ในงานวิจัยเรื่อง "คนชราไทย" ได้แบ่งเกณฑ์การพิจารณาได้โดยสรุป 3 ด้านคือ

1. ความเสื่อมถอยของร่างกาย เวลาของการมีชีวิตอยู่ของมนุษย์นั้นมีความสัมพันธ์กันโดยตรงกับการเจริญและเสื่อมถอยของร่างกาย ดังนั้น เมื่อคนมีอายุนานจนสังขารเริ่มเสื่อมถอยลงก็เรียกว่าเริ่มแก่

2. การแบ่งช่วงอายุแต่ละวัย เป็นการพิจารณาตามแนวคำสอนในพุทธศาสนา ช่วงแรก คือวัยเด็กหรือปฐมวัย อายุระหว่าง 1-25 ปี อันเป็นวัยที่ต้องขวนขวายหาความรู้และศึกษาเล่าเรียน ช่วงที่ 2 คือ วัยผู้ใหญ่หรือมัธยมวัย ประมาณอายุ 25-50 ปี อันเป็นวัยที่จะต้องประกอบอาชีพ สะสมทรัพย์สมบัติ และช่วงที่ 3 คือ ช่วงปัจฉิมวัยอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป อันเป็นวัยสุดท้ายของชีวิต สังขารเริ่มเสื่อมถอยทรุดโทรม เป็นวัยที่ควรรหาความสงบสุขของชีวิต โดยการเห็นพระธรรม สงบสติอารมณ์ ดังนั้นคนชราหรือผู้สูงอายุจึงเป็นผู้ที่อยู่ในช่วงวัยสุดท้ายของชีวิตมนุษย์นั่นเอง

3. หน้าที่และกิจกรรมทางสังคม ในขณะที่สังคมกำหนดกฎเกณฑ์ของสภาพว่า "คนชรา" หรือผู้สูงอายุ เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ อายุเท่านั้นเท่านั้นเรียกว่า "ชรา" แล้วเมื่อบุคคลผ่านขบวนการไปถึงจุดที่สังคมกำหนดไว้ เขาก็จะเริ่มรู้สึกเปลี่ยนแปลงไปตามเกณฑ์ดังกล่าวเช่นกัน ความรู้สึกนึกคิด การเปลี่ยนแปลงทางจิตใจและอารมณ์ของกลุ่มผู้สูงอายุ อันเนื่องมาจากสภาพของสังขารและสังคม ทำให้มีพฤติกรรมผิดแผกไปจากกลุ่มคนอื่น ๆ ก็เป็นเรื่องชี้ถึงการชราภาพทางด้านจิตใจ

นวลศิริ เปาโรหิตย์ และคณะ (2520) ได้ให้ความหมายทางจิตวิทยาพัฒนาการไว้ว่า "บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ให้อยู่ในขอบข่ายของบุคคลที่อยู่ในวัยสูงอายุ การกำหนดอายุบุคคลวัยชรา นั้น แม้จะไม่มีเกณฑ์ตายตัว แต่โดยทั่วไปนั้น มักนิยมแบ่งระดับอายุตั้งแต่ 65 ปีขึ้นไป ซึ่งแต่เดิมมีผู้ใช้เกณฑ์อายุ 60 ปี เป็นวัยชรา แต่ในปัจจุบัน อาจเป็นเพราะสภาพการดำเนินชีวิต และความเจริญทางด้านทางการแพทย์ ทำให้บุคคลโดยเฉลี่ยมีอายุยืนขึ้นกว่าเดิม จึงได้ใช้อายุ 65 ปีแทน"

เสนีย์ เสาวพงศ์ (2525) ให้ความหมายของคนชราไว้ว่า "คำว่า คนชรา หรือ คนแก่ดูจะฟังไม่ค่อยจะไพเราะสำหรับบุคคลที่ถูกจัดเข้าเป็นพลเมืองประเภทนี้ ดังนั้นจึงมีคำว่า "ผู้สูงอายุ" ขึ้นมาแทน โดยกำหนดเอาอายุตามปฏิทินเป็นเส้นพรมแดนตราไว้ให้บุคคลที่ทำงานมาจนอายุครบ 60 ปี ต้องถ่ายเทตนเองออกจากตำแหน่งหน้าที่"

เจก ธนะศิริ (2534) แบ่งความชราเป็น 4 ประเภท

1. ชราโดยอายุ เกิดมานานเท่าใดนับปีได้ตามอายุปฏิทิน
2. ชราโดยสังขาร คือสภาพเรื้อรัง เป็นไปตามสังขาร เช่น หลังโกง เนื้อหนังเหี่ยวยุบ ตามัว หูตึง ผมหงอก ฟันหัก เป็นต้น
3. ชราโดยจิตใจ คือสภาพเรื้อรังที่มีจิตใจหรือประสาทไม่ปกติ มีจิตวิตกกังวล ข้างคิด ข้างระวาง อัจฉาริชยา อามาตพยาบาล สิ่งเหล่านี้จะช่วยสะท้อนเรื้อรังคือร่างกายของตน จะดูว่าแก่และเศร้าหมอง ดูว่าชราเกินกว่าอายุจริง
4. ชราโดยสังคม คือชีวิตการงาน และสังคม เช่น ตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ จากความคิดเห็นของนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญที่นำเสนอมาแล้ว จะเห็นว่าการกำหนดความหมายของผู้สูงอายุนั้น มีความแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับสภาพร่างกาย จิตใจ และสถานภาพทางสังคมของแต่ละบุคคล และแต่ละประเทศ แต่ที่มีลักษณะใกล้เคียงกันคือ หมดภาระจากหน้าที่การงาน และบทบาทหน้าที่ทางสังคม การไว้เกณฑ์อายุใดเป็นดังปวงชี้ว่าเป็นผู้สูงอายุนั้นจึงไม่ค่อยจะชัดเจนนัก แต่ก็เป็นแนวทางบอกให้ทราบว่าบุคคลใดสมควรเป็นผู้สูงอายุ สำหรับในภาครัฐบาลของประเทศไทย ไว้เกณฑ์อายุ 60 ปีขึ้นไป เป็นผู้สูงอายุ ดังนั้น การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงใช้เกณฑ์อายุ 60 ปี ดังกล่าว

การเปลี่ยนแปลงของผู้สูงอายุ

การเปลี่ยนแปลงของผู้สูงอายุเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง และที่เห็นได้ชัดเจน สรุปสาระสำคัญได้ 3 ด้าน คือ การเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายและจิตใจ การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ และการเปลี่ยนแปลงด้านสังคม

การเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายและจิตใจ การเปลี่ยนแปลงด้านร่างกายสังเกตได้จากลักษณะภายนอกที่มองเห็นและสัมผัสได้เช่น ผิวหนัง สิวผด สายตา การได้ยิน และการลิ้มรส ลักษณะภายใน เช่นระบบขับถ่าย ระบบกระดูก การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว รวมทั้งความเจ็บไข้ได้ป่วยย่อมส่งผลกระทบต่อจิตใจ เช่น ความจำเริ่มเสื่อม ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ อารมณ์หงุดหงิด ขี้หงุดหงิด รู้จู้ ใจน้อย บางครั้งซึมเศร้า ต้องการให้มีคนเอาใจใส่เหมือนวัยเด็ก กลัวถูกทอดทิ้ง และเกิดความกลัวต่าง ๆ (เชียวศรี วิวิธสิริ : 2527) ดังนั้น สิ่งที่ยึดเหนี่ยวและทำจิตใจอารมณ์ดีมีความสุข ให้สงบพ้นจากความวิตกกังวลก็คือหลักธรรมะคำสอนทางศาสนา (วิรัช แผ้วสกุล : 2527)

การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ ฐานะทางเศรษฐกิจ จะเป็นตัวบ่งบอกถึงสภาพความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุ และความพึงพอใจในชีวิตได้แก่ การมีรายได้ การมีงานทำ และอื่น ๆ จากผลการวิจัยของบุญยืน สุภาพ (2522) พบว่าปัญหาที่สำคัญที่สุดของผู้สูงอายุในประเทศไทย และทำให้ต้องเข้ารับการสงเคราะห์ในสถานสงเคราะห์ก็คือ ปัญหาทางเศรษฐกิจ และนิศา บูโต (2525) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับสภาพทั่วไปของคนชราไทย พบว่าปัญหาที่สำคัญที่สุดของผู้สูงอายุได้แก่ปัญหาทางเศรษฐกิจเช่นกัน รายงานการวิจัยเรื่องผู้สูงอายุในสังคมไทย (2528) พบว่าผู้สูงอายุส่วนใหญ่ยังประกอบอาชีพอยู่ถึงร้อยละ 58.40 เฉพาะอย่างยิ่งผู้สูงอายุในภาคใต้ที่ยังประกอบอาชีพอยู่สูงที่สุดถึงร้อยละ 67.10

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ผู้สูงอายุจะรู้สึกสูญเสียสถานะภาพและบทบาททางสังคม เช่นการเปลี่ยนแปลงทางหน้าที่การงาน การสูญเสียบทบาทในการเป็นผู้นำในครอบครัว จากบทบาทที่เป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวกลายเป็นผู้พึ่งพาอาศัย เป็นผู้รับมากกว่าผู้ให้รู้สึกสูญเสียอำนาจ กลัวเป็นภาระของลูกหลาน จึงมีผลกระทบต่อผู้สูงอายุ และปัจจุบันค่านิยมในเรื่อง

การเคารพผู้สูงอายุก็น้อยลง เพราะรับค่านิยมวัฒนธรรมทางตะวันตกเข้ามา ผู้สูงอายุจึงมักถูกมองว่าเป็นคนไม่ทันต่อเหตุการณ์ ประสบการณ์ที่มีอยู่ก็ล้าสมัยไม่สามารถแนะนำสั่งสอนใครได้ (สุธีรา นุ้ยจันทร์ : 2530) การสูญเสียบทบาทและสถานภาพจึงนับว่าเป็นการสูญเสียทางจิตใจอย่างมาก ทำให้เกิดอาการต่าง ๆ ตามมามากมาย

จึงกล่าวได้ว่ากระบวนการเปลี่ยนแปลงในวัยผู้สูงอายุ มีผลกระทบต่อจิตใจ สถานภาพ และการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุอย่างมาก ผู้สูงอายวยังต้องการความรัก ความเข้าใจ และความใส่ใจเช่นบุคคลวัยอื่น ๆ กับทั้งต้องการให้ผู้อื่นเห็นคุณค่า ต้องการความยอมรับนับถือ หากได้มีการประคับประคองประชากรกลุ่มนี้ไว้ด้วยการส่งเสริม กระตุ้นให้ร่วมกิจกรรม มีกิจกรรมทำในยามว่าง และได้ทำประโยชน์ให้กับชุมชน จะเป็นการดึงทรัพยากรมนุษย์มาใช้ประโยชน์ได้อย่างดีเยี่ยม และทำให้ผู้สูงอายุเกิดความมั่นคง เกิดความสุขทางใจ แต่ทั้งนี้จะต้องขึ้นอยู่กับสถานะทางเศรษฐกิจ และสุขภาพร่างกายของคนคนนั้น ๆ ด้วย

ความต้องการของผู้สูงอายุ

ความต้องการทั่วไปหมายถึงสิ่งที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต ซึ่งกมลรัตน์ หล้าสุวรรณ (2528) ได้แบ่งความต้องการไว้ 2 ประการดังนี้ ความต้องการด้านร่างกาย (Physiological Needs) ได้แก่ ความต้องการอากาศหายใจ อาหาร น้ำ ฯลฯ และความต้องการด้านจิตใจ (Psychological Needs) ได้แก่ ความรัก ความมีชื่อเสียง เกียรติยศ ฯลฯ

นอกจากนี้ มาสโลว์ (Maslow : 1970) นักจิตวิทยา ที่มีชื่อเสียงในด้านทฤษฎีความต้องการ ได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับความต้องการของมนุษย์ 5 ขั้นตอน โดยเริ่มจากความต้องการขั้นพื้นฐานดังนี้

ขั้นที่ 1 ความต้องการทางด้านร่างกาย (Physiological Needs) ได้แก่ อาหาร น้ำ เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค เป็นต้น เมื่อบุคคลได้รับการตอบสนอง ความต้องการประเภทนี้แล้วจึงจะแสวงหาความต้องการระดับต่อไป

ขั้นที่ 2 ความต้องการความปลอดภัย (Safety Needs) การป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ แสวงหาความมั่นคง ปราศจากความหวาดกลัว

ขั้นที่ 3 ความต้องการความรักและความเป็นเจ้าของ (Love and Belonging Needs) การยอมรับจากสมาชิกหรือเพื่อนในกลุ่ม ความต้องการเป็นส่วนหนึ่งของหมู่คณะ

ขั้นที่ 4 ความต้องการได้รับการยกย่อง มีชื่อเสียง และเกียรติยศ (Self-Esteem Needs) ได้แก่ การได้รับความเคารพ ความเชื่อถือ และความมีชื่อเสียงในด้านต่าง ๆ

ขั้นที่ 5 ความต้องการได้กระทำตามความสามารถที่เป็นจริง (Self-Actualization) ต้องการเป็นตัวของตัวเอง เป็นการพัฒนาเพื่อความสำเร็จของตัวเอง เป็นความต้องการสุดยอดของบุคคล

จากแนวความคิดความต้องการของมาสโลว์ ทั้ง 5 ขั้นตอน มีข้อสังเกต 2 ประการ คือ ประการแรก แต่ละขั้นตอนของความต้องการจะมีความต่อเนื่องกันไปตลอดชีวิตของบุคคล และคงอยู่ตลอดไป ประการที่ 2 คือบุคคลจะต้องได้รับการสนองในขั้นต้นหรือต่ำเสียก่อน จึงจะเกิดความต้องการในขั้นที่สูงขึ้นไป และอาจจะไม่เกิดความต้องการครบทั้งห้าขั้นได้เสมอทุกคนไป

คิตต์ (Kidd:1973) ยังได้เน้นถึงความต้องการเฉพาะของผู้ใหญ่ ซึ่งประกอบด้วยสิ่งต่อไปนี้เป็นคือ ความต้องการด้านต่าง ๆ คือ ด้านสุขภาพ ด้านครอบครัว และความสัมพันธ์ในครอบครัว ต้องการเป็นผู้บริโภคและการยังชีพ ต้องการมีความสัมพันธ์ทางสังคม ต้องการมีอาชีพมีความบันเทิง และต้องการที่จะมีสิ่งยึดเหนี่ยวทางใจ

กลุยา ดันดีผลาชีวะ (2525) ได้เน้นถึงความต้องการของผู้สูงอายุ โดยยึดแนวคิดของคลาร์ค (Clark) พบว่าผู้สูงอายุต้องการในสิ่งต่อไปนี้

1. ต้องการทำคนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม
2. ต้องการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับหรือเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน
3. ต้องการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ หรือให้เกิดความพึงพอใจแก่ตนทุกวิถีทาง
4. ต้องการเข้าร่วมสนุกกับเพื่อนตามปกติ
5. ต้องการยอมรับนับถือ
6. ต้องการแสดงออกในผลสำเร็จของตน

และพันธทิพย์ รามสูต (2527) ได้กล่าวถึงความต้องการของผู้สูงอายุ ไว้ 2 ประการคือ

1. ความต้องการขั้นพื้นฐาน (Fundamental Needs) เป็นความต้องการความมั่นคง และความสำเร็จในชีวิต ได้แก่ ความปรารถนาที่จะมีชีวิตยืนยาว ต้องการรักษาความสัมพันธ์กับกลุ่มเพื่อนฝูง และร่วมกิจกรรมกลุ่ม ต้องการเกียรติ และเป็นที่พอใจ เมื่อถึงเวลาตายจะได้ตายอย่างมีคุณค่า

2. ความต้องการขั้นสูง (Instrumental Needs) เป็นความต้องการที่มีผลสืบเนื่องของวัฒนธรรมที่ต้องปรับปรุงให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของวัฒนธรรมนั้น ๆ เช่น วัฒนธรรมตะวันตก ผู้สูงอายุมีความต้องการขั้นสูง คือ ต้องการมีงานทำที่เหมาะสม มีรายได้เพียงพอ มีบริการทางสุขภาพที่รัฐจัดให้ มีบ้านพักอาศัย มีการศึกษาผู้ใหญ่ ส่วนวัฒนธรรมตะวันออก เช่น สังคมไทย ความต้องการดังกล่าวไม่สำคัญเท่ากับการเอาใจใส่จากบุตรหลานและครอบครัว การเข้าสู่วัยชราอย่างมีคุณค่านั้นต้องอาศัยความร่วมมือจากสังคมและตัวบุคคลร่วมกัน เพราะบุคคลไม่สามารถบรรลุถึงวัยชราที่มีความสุข และมีความหมายได้โดยลำพังตนเอง

จากแนวคิดของความต้องการของมนุษย์ตามทฤษฎีต่าง ๆ สรุปได้ว่าความต้องการของผู้สูงอายุจะมีความต้องการที่สำคัญอยู่ดังนี้คือ ด้านสุขภาพทางร่างกายและจิตใจ เพื่อให้สามารถสนองตอบต่อความต้องการพื้นฐานของมนุษย์อันจะดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข ด้านเศรษฐกิจต้องการมีอาชีพ มีรายได้ เพื่อการยังชีพ เพราะฐานะทางเศรษฐกิจจะแสดงให้เห็นสภาพความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุ และเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความพึงพอใจในชีวิต และด้านสังคมต้องการที่ส่วนร่วมในกิจกรรม ต้องการทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นและชุมชน ทั้งนี้เพื่อนำไปปรับตนเองให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของวัยและสิ่งแวดล้อมของผู้สูงอายุ

ตอนที่ 4 ทฤษฎีทางสังคมในผู้สูงอายุ

ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้สูงอายุเป็นทฤษฎีที่อธิบายถึง กระบวนการมีวัยสูงอายุ การเปลี่ยนแปลงบทบาท สถานะทางสังคมของผู้สูงอายุ ที่เป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงด้านจิตใจ ซึ่งมีหลายทฤษฎี แต่จะกล่าวรายละเอียดเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้ 3 ทฤษฎี คือ

ทฤษฎีกิจกรรม (Activity Theory) ทฤษฎีการแยกตัว (Disengagement Theory) และทฤษฎีความต่อเนื่อง (Continuity Theory) ดังนี้

1. ทฤษฎีกิจกรรม (Activity Theory) เป็นทฤษฎีที่พัฒนาขึ้นมาจากการศึกษาวิเคราะห์ของ โรเบิร์ต เฮวิกเฮิร์สต์ (Robert Havighurst : 1963-1968) โดยศึกษาเกี่ยวกับชีวิตของผู้เฒ่าที่เมืองแคนซัส ซิตี้ (Kansas city) เป็นคนผิวขาว จำนวน 300 คน ที่มีฐานะปานกลาง และมีสุขภาพดี กลุ่มตัวอย่างมีอายุระหว่าง 50-90 ปี การศึกษาดังกล่าวได้ทำการสัมภาษณ์บุคคลทั้ง 300 คน เป็นระยะ ๆ ในช่วงระยะเวลามากกว่า 6 ปี ผลสรุปของทฤษฎีกิจกรรมแสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุที่มีกิจกรรมปฏิบัติอยู่เสมอ ๆ มีบุคลิกกระฉับกระเฉง และการมีภาระกิจอย่างสม่ำเสมอจะทำให้มีความพึงพอใจในชีวิต และปรับตัวได้ดีกว่าผู้สูงอายุที่ปราศจากกิจกรรม หรือบทบาทหน้าที่

ทฤษฎีกิจกรรม เชื่อว่ากิจกรรมเป็นสิ่งสำคัญของมนุษย์ทุกวัย ผู้สูงอายุก็มีความต้องการที่จะร่วมกิจกรรม เพื่อความสุข และการมีชีวิตที่ดี นักวิชาการทางชราวิทยา (Gerontologist) ได้พยายามพัฒนาทฤษฎีนี้เรื่อยมาจนเป็นที่รู้จัก โดยเฉพาะทฤษฎีนี้ถือเป็นแนวคิดหลักในการมองผู้สูงอายุ ซึ่งบาร์โร และสมิท (Barrow and Smith : 1979) ได้รวบรวมแนวความคิดของบุคคลต่าง ๆ ไว้ดังนี้

เบอร์เกส (Burgess) เป็นนักทฤษฎีกิจกรรมที่รู้จักกันในระยะแรก เชื่อว่าการไว้บทบาทจะขาดสมานฉันท์ (Concensus) ส่วนเลมอน และบริงส์ตัน (Lemon and Bringston) กล่าวว่าบุคคลยิ่งสูญเสียบทบาท (Role Loss) มากขึ้นเท่าใด ความพึงพอใจในชีวิตจะยิ่งต่ำลงเท่านั้น

บาร์โรว์ และสมิท (Barrow and Smith) อ้างผลการศึกษาของเฮวิกเฮิร์สต์และอัลเบรอทท์ (Harvighurst and Albrecht) ว่าบุคคลที่กิจกรรมสูงจะมีการปรับตัวได้ดีทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสังคม

ชาร์ลอตต์ เอลลิปโพลอส (Charlotte Elipoulos) กล่าวว่าถึงทฤษฎีกิจกรรมว่า ผู้สูงอายุควรมีกิจกรรมต่อเนื่อง จากวัยที่ผ่านมา ควรพอใจในการร่วมกิจกรรม สนใจและร่วมเป็นสมาชิกในกิจกรรมต่าง ๆ นอกจากนั้นยังมีข้อเสนอแนะอีกว่า การคงไว้ซึ่งกิจกรรม

ในปัจจุบันเป็นสิ่งที่ควรทำเพื่อชดเชยความสูญเสียสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เนื่องจากกระบวนการความชรา เช่น การไร้สติปัญญาแทนการออกกำลังกาย เมื่อความสามารถทางร่างกายลดลง จึงหางาน หรือบทบาทใหม่แทนงานเก่าหลังเกษียณอายุ หาเพื่อนใหม่แทนเพื่อนเก่าที่เสียชีวิตไป ทำชีวิตให้กระปรี้กระเปร่า เพื่อการยอมรับของสังคม

นักทฤษฎีกิจกรรมเชื่อว่า กิจกรรมทางสังคมเป็นแก่นแท้ของชีวิต และจำเป็นสำหรับทุกวัย กิจกรรมจึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้สูงอายุ ทั้งนี้เนื่องจากการมีบทบาทที่ดีทางสังคม (Social well-being) ของผู้สูงอายุ จะขึ้นอยู่กับความคล่องแคล่วที่ยังคงอยู่ ทักษะเกี่ยวกับตัวเอง (Self Conception) และเกี่ยวกับโลก ซึ่งจะเป็นทักษะที่ถูกต้องเพียงไรนั้น เป็นผลมาจากการสังสรรค์ และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม ทฤษฎีกิจกรรมยืนยันว่า ผู้สูงอายุที่สามารถดำรงกิจกรรมทางสังคมไว้ได้จะเป็นผู้มีความพึงพอใจในชีวิตสูง มีภาพพจน์เกี่ยวกับตนเอง (Self Image) ในด้านบวก (Decker : 1980)

2. ทฤษฎีการแยกตนเอง (Disengagement Theory) ทฤษฎีแยกตนเองเชื่อว่า ผู้สูงอายุที่ถอนตัวออกจากบทบาททางสังคมนั้น เพื่อให้โอกาสแก่คนรุ่นใหม่ได้เข้ามามีบทบาทแทนตนเอง เป็นเรื่องธรรมดา และหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ผู้สูงอายุจะต้องลดกิจกรรมของตนเอง บทบาททางสังคมเมื่อตนเข้าสู่วัยสูงอายุผู้สูงอายุพยายามหลีกเลี่ยงหนีจากความกดดัน และตึงเครียด (Stress) โดยการถอนตัวออกจากสังคม (withdrawal) ซึ่งเป็นผลมาจากการที่รู้สึกว่าคุณมีความสามารถลด (David L. Decker : 1980)

นักทฤษฎีแยกตนเองเชื่อว่า การที่ผู้สูงอายุไม่ข้องเกี่ยวกับกิจกรรม และบทบาทของสังคมนั้น เป็นการถอนสถานภาพและบทบาทของตนให้แก่หนุ่มสาว หรือคนที่จะมีบทบาทหน้าที่ได้ดีกว่า เพราะความต้องการสูงสุดของสังคม คือต้องการทักษะและแรงงานใหม่มากกว่าการได้จากผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุที่มีอายุ 70 ปีขึ้นไป จะคุ้นเคยกับการไม่เกี่ยวข้องกับสังคม หลังจาก que รู้สึกกระวนกระวายใจ วิตกกังวลและมีความบิบัคันในช่วงต้น ๆ แต่ในที่สุดผู้สูงอายุจะยอมรับสภาพใหม่ คือการไม่เกี่ยวข้อง (James J. Dowd : 1975)

นักทฤษฎีแยกตนเอง ยังมีความเห็นขัดแย้งกับนักทฤษฎีกิจกรรม ซึ่งนักทฤษฎีแยกตนเองกล่าวว่า เป็นเรื่องปกติ และเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้สำหรับผู้ที่จะเข้าสู่วัยสูงอายุในการถูกลดกิจกรรมลง และแสวงหาบทบาทที่น้อยลงมากกว่าการทำกิจกรรม จึงไม่เชื่อว่าสิ่งที่สำคัญยิ่งสำหรับผู้สูงอายุคือ การคงการมีสภาพกิจกรรมไว้ โดยอ้างว่าตามปกติแล้วผู้สูงอายุอาจจะลดกิจกรรมให้น้อยลง ในขณะที่พวกเขาปรับตัวเองให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงตามปกติของกระบวนการมีวัยสูงอายุ (David L. Decker : 1980)

3. ทฤษฎีความต่อเนื่อง (Continuity Theory) แนวความคิดของทฤษฎีนี้ได้กล่าวถึงความต่อเนื่องของบุคคลจากอดีตสู่ปัจจุบัน แอชลีย์ (Atchley ; 1977) กล่าวว่า การที่ผู้สูงอายุจะมีการดำเนินชีวิตในบั้นปลายอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับสภาพความเปลี่ยนแปลงของร่างกาย และจิตสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป และยังขึ้นอยู่กับการพัฒนาพฤติกรรมของแต่ละบุคคล การแสดงออกทางบุคลิกภาพ และแบบแผนการดำเนินชีวิตที่ผ่านมา ผู้สูงอายุที่เคยมีบทบาทในสังคมมาก่อนย่อมต้องการที่จะมีกิจกรรมต่อไป (Atchley 1977 : quoted in Robb 1984) การที่ผู้สูงอายุจะประสบผลสำเร็จ หรือล้มเหลวในการที่จะดำเนินบทบาทต่อไปนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยต่อไปนี้เป็นคือ บุคลิกภาพเฉพาะบุคคล ได้แก่แรงจูงใจสถานะทางเศรษฐกิจและสังคม สุขภาพ และยังขึ้นอยู่กับการลักษณะทางสังคมอื่น ๆ เช่น ความยืดหยุ่น หรือข้อจำกัด ของสังคมอายุ เช่น ผู้สูงอายุที่มีสถานะภาพทางสังคมสูง เป็นที่ต้องการของสังคม ก็ย่อมต้องการที่จะมีบทบาทต่อไปในสังคม เป็นต้น (Covey 1981 : quoted in Robb 1984)

จากการศึกษาทั้ง 3 ทฤษฎีดังกล่าว พอสรุปได้ว่า การไร้บทบาท การสูญเสีย การเปลี่ยนแปลงบทบาทในครอบครัวและทางสังคม หากไม่มีกิจกรรมหรืองานอื่นมาทดแทนทำให้เกิดความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุลดลง และหากปล่อยทิ้งไว้จะทำให้เกิดความเหงา ชีวิตไร้เหวเป็นสาเหตุของโรคจิตในวัยชราได้ การแยกตัวเองออกจากสังคมเพื่อหลีกเลี่ยงบทบาทในสังคมไม่ทำกิจกรรมเด่นพยายามหากิจกรรมที่เจือจางก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ทำกิจกรรมให้น้อยลง แต่ก็ถือว่ายังต้องการกิจกรรมอยู่ ดังนั้น การเข้าร่วมกิจกรรมจึงขึ้นอยู่กับการสภาพของร่างกาย และสถานะภาพที่ผ่านมา ทฤษฎีกิจกรรมจึงเป็นทฤษฎีที่เชื่อว่าผู้สูงอายุจะมีชีวิตที่เป็นสุขได้นั้น ควรจะมีบทบาทหรือกิจกรรมทางสังคมพอสมควร ได้แก่ การมีงานอดิเรกทำ หรือ

การเป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรมสมาคมหรือชมรม เป็นต้น สำหรับแนวคิดในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยยึดถือแนวคิด ทฤษฎีกิจกรรม เพราะเชื่อว่าผู้สูงอายุที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมได้ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ และทฤษฎีกิจกรรมมีความเป็นไปได้จึงเหมาะสมที่จะใช้กับงานวิจัยครั้งนี้

ตอนที่ 5 วัตถุประสงค์การดำเนินงานด้านผู้สูงอายุในประเทศไทยและนโยบายเกี่ยวกับผู้สูงอายุ

วัตถุประสงค์การดำเนินงานด้านผู้สูงอายุในประเทศไทย

การเพิ่มจำนวนผู้สูงอายุในอดีตอยู่ในอัตราที่ไม่สูงนัก การให้ความช่วยเหลือดำเนินการโดยครอบครัว ญาติมิตร และชุมชนเป็นผู้ดูแลให้ความช่วยเหลือ ผู้สูงอายุยังมีความอบอุ่นมีความสุขอยู่กับครอบครัว จึงยังไม่มีปัญหากระทบมากนัก

ปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร ได้ชี้ชัดแล้วว่าผู้สูงอายุมีจำนวนเพิ่มขึ้น จากผลการประชุมคณะกรรมการประสานงานด้านสหประชาชาติ เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน 2532 ที่ประชุมได้เรียกร้องให้ประเทศต่าง ๆ ได้สนับสนุนช่วยเหลือกองทุนผู้สูงอายุ (UN Trust Fund for Aging) และได้เสนอปัญหาผู้สูงอายุเป็นปัญหาเร่งด่วน (priority theme) (ปัญหาผู้สูงอายุในสังคมไทยและแนวทางแก้ไข : ม.ป.ป.)

ประเทศไทยในฐานะสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ จึงได้ตอบสนองคำเรียกร้องเชิญชวนขององค์การสหประชาชาติ และองค์การอนามัยโลกมาโดยตลอด หลายฝ่ายจึงเกิดความตื่นตัว หันมาสนใจและจัดทำกิจกรรมเกี่ยวกับผู้สูงอายุจำนวนมาก เช่น การจัดทำแผนระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุแห่งชาติ (2525-2545) ซึ่งเป็นแผนแม่บทของรัฐบาล และมีคณะกรรมการศึกษาวิจัย และวางแผนระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุในคณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งในการพัฒนางานผู้สูงอายุของประเทศไทย เพื่อให้เกิดความชัดเจน จึงทบทวนความเป็นมาไว้ดังนี้

ในปี พ.ศ. 2496 รัฐบาลไทยในสมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้นำแนวความคิดมาจากประเทศแถบตะวันตก โดยจัดตั้งสถานสงเคราะห์คนชราบ้านบางแค เป็นแห่งแรกในประเทศไทยเพื่อเป็นการให้สวัสดิการทางสังคมแก่ผู้สูงอายุ อยู่ในความดูแลของกรมประชาสงเคราะห์กระทรวงมหาดไทย ปัจจุบันมีสถานสงเคราะห์คนชราทั่วทุกภาค จำนวน 12 แห่ง

ปี พ.ศ. 2505 เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม มูลนิธิวิจัยประสาทในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้จัดตั้งชุมนุมผู้สูงอายุขึ้นเป็นครั้งแรก

ปี พ.ศ. 2506 เดือนมีนาคม ได้จัดตั้งคลินิกผู้สูงอายุขึ้นเป็นครั้งแรกที่โรงพยาบาลประสาท พญาไท

ปี พ.ศ. 2522 กระทรวงสาธารณสุข ได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการเฉพาะกิจเรื่องผู้สูงอายุขึ้น

ปี พ.ศ. 2523-2524 ได้มีคณะทำงานดำเนินงาน และคณะกรรมการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุของกระทรวงสาธารณสุข ได้ดำเนินจัดกิจกรรมต่าง ๆ คือ อบรมแพทย์พยาบาล นักสังคมสงเคราะห์ จัดการประชุมทางวิชาการ สนับสนุนการจัดคลินิกผู้สูงอายุและชมรมผู้สูงอายุตามโรงพยาบาลต่าง ๆ ให้บริการสุขภาพแก่ผู้สูงอายุ ให้ความรู้แก่ประชาชน ริเริ่มโครงการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประสานงานกับองค์กรต่าง ๆ ทั้งในและนอกประเทศ และนับตั้งแต่ปี 2524 เป็นต้นมา กิจกรรมต่าง ๆ ที่ได้ดำเนินการมาได้วิวัฒนาการและแพร่หลายมากยิ่งขึ้น และเป็นไปอย่างต่อเนื่อง (ปัญหาผู้สูงอายุในสังคมไทย และแนวทางแก้ไข : ม.ป.ป.)

จึงอาจกล่าวได้ว่า กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย ได้เริ่มต้นให้บริการสวัสดิการทางสังคมแก่ผู้สูงอายุ ต่อมากระทรวงสาธารณสุข ได้จัดให้บริการทางด้านสุขภาพอนามัย โดยให้ความรู้แก่บุคคลทั่วไป ส่งเสริมให้เปิดคลินิกผู้สูงอายุ จัดตั้งชมรมผู้สูงอายุขึ้นทั้งในส่วนกลาง และส่วนภูมิภาค

นโยบายเกี่ยวกับผู้สูงอายุ

คณะรัฐมนตรีได้มีมติแต่งตั้งคณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2525 ซึ่งมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย เป็นประธาน อธิบดีกรมประชาสงเคราะห์ เป็นกรรมการ และเลขาธิการ ผู้แทนขององค์กรเอกชนและหน่วยราชการ เป็นกรรมการรวม 25 ท่าน ได้กำหนดนโยบายและแต่งตั้งคณะกรรมการ เพื่อปฏิบัติงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุในด้านต่าง ๆ 7 คณะ มีนโยบายเกี่ยวกับผู้สูงอายุในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ด้านสุขภาพอนามัยของประชาชน
2. ด้านการศึกษาของประชาชน
3. ด้านความมั่นคงของรายได้และการทำงานของประชาชน
4. ด้านสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน
5. ด้านสาธารณสุขมูลฐาน
6. ด้านสวัสดิการสังคม

สำหรับด้านการศึกษาของประชาชนเร่งรัดจัดการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยเฉพาะ การศึกษานอกระบบให้มีรูปแบบเนื้อหาสาระที่ผู้สูงอายุจะมาร่วมกิจกรรม และได้รับประโยชน์ อย่างแท้จริง (ปารุง ศรีเปล่ง : 2533)

กลุ่มประชากรผู้สูงอายุ ยังมีความสำคัญต่อความสำเร็จในการพัฒนาประเทศ ใน บทบาทที่เคยหรือกำลังทำคุณงามความดี ทั้งในระบบและนอกระบบราชการที่ต้องอาศัยความ สมดุลระหว่างสังคม เศรษฐกิจ และสภาพแวดล้อมอื่น ๆ ผู้สูงอายุเป็นวัยที่มีความต้องการ บัณฑิตพื้นฐานเพื่อการดำรงชีวิตเช่นบุคคลทั่วไป และต้องการได้รับการยอมรับการดูแลเอาใจ ใส และต้องการความสุขทางใจเพิ่มขึ้น เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไปในแต่ ละช่วง เป็นพัฒนาการของชีวิตมนุษย์ การเปลี่ยนแปลงในวัยสูงอายุจึงมีผลกระทบต่อร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคมของผู้สูงอายุเป็นอย่างมาก และก่อให้เกิดปัญหาตามมา ปัญหาที่เกี่ยวข้อง กับความต้องการของผู้สูงอายุได้แก่ ปัญหาสุขภาพ โภชนาการ ที่อยู่อาศัย สิ่งแวดล้อม ฐานะทางเศรษฐกิจ ความปลอดภัย และการศึกษา จากปัญหาดังกล่าวคณะรัฐมนตรีจึงมีมติ แต่งตั้งคณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2525 มีหน้าที่กำหนด นโยบาย และแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อปฏิบัติงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ซึ่งคณะกรรมการ การศึกษาวิจัย และวางแผนระยะยาวเกี่ยวกับผู้สูงอายุในคณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ ได้ให้แนวคิดพื้นฐานในการวางแผนสำหรับผู้สูงอายุไว้ดังนี้

1. ผู้สูงอายุได้ทำประโยชน์แก่สังคมในฐานะ "ผู้ให้" มากกว่าครึ่งชีวิตแล้ว จึง ควรได้รับผลตอบแทนในฐานะเป็น "ผู้รับ" จากสังคมโดยเฉพาะความชอบธรรมในสิทธิ มนุษยชนที่พึงมีทั้งในด้านสุขภาพอนามัย การศึกษา ความมั่นคงทางรายได้ สังคม วัฒนธรรม และสวัสดิการสังคม

2. ผู้สูงอายุยังมีความรู้ ความสามารถพลังความคิด โดยเฉพาะประสบการณ์ที่ควรนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมได้ดียิ่งมาก และการสนับสนุนส่งเสริมให้ผู้สูงอายุยังคงมีบทบาทมีส่วนร่วมในสังคมนั้น นอกจากจะทำให้ผู้สูงอายุไม่รู้สึกว่าเหว่ โดดเดี่ยว เห็นชีวิตมีคุณค่าแล้ว ยังจะช่วยให้ผู้สูงอายุสามารถปรับตัวให้เข้ากับ ความเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ได้ด้วย

3. ผู้สูงอายุจะสามารถเตรียมตัวที่จะใช้ชีวิตในวัยชรา อย่างมีคุณภาพได้เพียงไร นั้นย่อมขึ้นกับผลของกระบวนการอันต่อเนื่องมาแต่วัยเด็กในการพัฒนาความพร้อมในด้านต่าง ๆ เช่น สุขภาพอนามัยทางกายและจิตใจ การศึกษา การประกอบอาชีพ รวมทั้งการมีส่วนร่วมในสังคมของแต่ละบุคคล

คณะอนุกรรมการฯ ดังกล่าวยังกำหนดทิศทางของแผนระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุไว้

4 ประการ คือ

1. ผู้สูงอายุควรจะได้อยู่กับครอบครัวอย่างอบอุ่น ได้รับการเคารพนับถือ และการดูแลเอาใจใส่จากลูกหลาน และควรลดความสำคัญในบทบาทของผู้หารายได้มาเลี้ยงครอบครัวลง

2. ผู้สูงอายุที่ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้และไม่ได้รับการคุ้มครองดูแลจากครอบครัวไม่ว่าด้วยเหตุผลใดก็ตาม ควรจะได้รับการปกป้องดูแลจากสังคม

3. ผู้สูงอายุควรได้รับทราบข่าวสาร ข้อมูล รวมทั้งคำแนะนำถึงวิธีป้องกันและรักษาสุขภาพอนามัยของตนเองและในกรณีที่เจ็บป่วยควรจะได้รับการดูแลรักษาพยาบาล นอกจากนี้ยังควรได้รับข่าวสารที่เกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงของสังคม และสิ่งแวดล้อมรอบตัวเพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถปรับตัวเอง เข้ากับสภาพความเปลี่ยนแปลงนั้นได้

4. ผู้สูงอายุควรได้รับการสนับสนุนให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของครอบครัวและชุมชนตามความถนัดและความสามารถของแต่ละบุคคล โดยเฉพาะในบทบาทที่ปรึกษา ซึ่งจะถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ต่าง ๆ ให้ บทบาทเช่นนี้ย่อมเป็นผลให้ผู้สูงอายุมีความภูมิใจในตนเอง และเห็นคุณค่าในการที่จะดำรงชีวิตอยู่อย่างมีคุณค่าต่อไป (บำรุง ศรีเป็ล่ง : 2533)

ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่มีความรู้มากด้วยประสบการณ์พร้อมที่จะมีส่วนร่วมในสังคม การปล่อยให้ผู้สูงอายุอยู่อย่างโดดเดี่ยว ไม่มีกิจกรรมใด ๆ ทดแทนบทบาทที่สูญเสียไป จะมีผลกระทบต่อสุขภาพจิตของผู้สูงอายุเป็นอย่างมาก และผู้สูงอายุเป็นผู้ให้มาโดยตลอด จึงควรเป็นผู้รับ

จากสังคมบ้าง ดังนั้น การจัดกิจกรรมที่เหมาะสมให้ผู้สูงอายุสนับสนุนให้มีส่วนร่วมในสังคม ได้ร่วมกันอนุรักษ์ถ่ายทอดประเพณีและศิลปวัฒนธรรม จะเป็นการทดแทนบทบาทที่สูญเสียไป ทำให้เวลาว่างน้อยลง และหากเป็นกิจกรรมที่พึงพอใจแล้ว จะเป็นการเสริมความมั่นคงทางใจแก่ผู้สูงอายุด้วย การจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่สามารถจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงให้ตอบสนองต่อความต้องการของกลุ่มเป้าหมายได้อย่างเหมาะสม กรมการศึกษานอกโรงเรียน จึงได้กำหนดไว้ในแผนพัฒนาการศึกษาในระยะที่ 7 ในปี พ.ศ. 2535 แต่ยังเป็นแผนและโครงการอยู่ ยังไม่ได้ดำเนินงานที่ชัดเจน

ตอนที่ 6 กรมการศึกษานอกโรงเรียนกับงานการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อผู้สูงอายุ

กรมการศึกษานอกโรงเรียน ได้รับแต่งตั้งจากคณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ เป็นประธานในคณะกรรมการการศึกษาวัฒนธรรมและกิจการเพื่อผู้สูงอายุ มีหน้าที่รับผิดชอบในการวางแผนหลัก และประสานงานในการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมผู้สูงอายุในด้านการศึกษาวรรณ การกีฬา ส่งเสริม สนับสนุน ดูแลการจัดกิจกรรมในรูปแบบต่าง ๆ ตามความเหมาะสม ส่งเสริม สนับสนุน และดำเนินกิจกรรมอื่นเป็นการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์แก่ชุมชนและผู้สูงอายุเอง (คณะกรรมการการศึกษาวิจัยและวางแผนระยะยาวเกี่ยวกับผู้สูงอายุ : ม.ป.ป.)

กรมการศึกษานอกโรงเรียนได้ดำเนินงานด้านการศึกษาวรรณและกิจการเพื่อผู้สูงอายุโดยได้ศึกษาวิจัยเรื่องผู้สูงอายุในสังคมไทย ในปี 2528 (กรมการศึกษานอกโรงเรียน : 2528) เพื่อเป็นแนวทางในการจัดทำแผนระยะยาวด้านการศึกษาวรรณและกิจการเพื่อผู้สูงอายุหรือที่เรียกว่าแผนหลัก ซึ่งในแผนระยะยาวนี้ได้กำหนดให้มีแผนพัฒนาความมั่นคงทางเศรษฐกิจควบคู่ไปกับแผนพัฒนาความมั่นคงทางจิตใจ ทั้งนี้เนื่องจากพิจารณาเห็นว่าปัญหาความยากจนเป็นปัญหาที่กระจายอยู่ในชนบททั่วไป คนยากจนเหล่านี้ถ้าไม่มีโอกาสที่จะเตรียมตัวในเรื่องความมั่นคงทางเศรษฐกิจไว้แต่เนิ่น ๆ เมื่อถึงวัยสูงอายุพ้นจากการ

ทำงานที่มีรายได้ประจำตามปกติแล้ว จะเกิดความวิตกกังวลซึ่งเป็นผลกระทบกระเทือนไปถึงความมั่นคงทางจิตใจ และสะท้อนถึงปัญหาการไม่มีส่วนร่วมทางสังคม ศาสนา และศิลปวัฒนธรรมอื่น ๆ แผนพัฒนาระยะยาวในด้านการศึกษา วัฒนธรรม และกิจกรรมเพื่อผู้สูงอายุนี้ จึงเป็นแผนเพื่อเป็นการเตรียมตัวในการเป็นผู้สูงอายุ และเป็นแนวทางในการพัฒนาตัวผู้สูงอายุเอง รวมทั้งเพื่อเป็นการเตรียมความเข้าใจของสังคม ให้พร้อมที่จะรองรับการเป็นสมาชิกที่ดีของผู้สูงอายุในสังคมไปพร้อม ๆ กัน โดยมีกลวิธีและเป้าหมายในการดำเนินงานดังนี้
(กรมการศึกษานอกโรงเรียน. ม.ป.ป.)

1. จัดการศึกษาเพื่อให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจแก่ผู้สูงอายุ ผลการวิจัยของกรมการศึกษานอกโรงเรียนเรื่องผู้สูงอายุในสังคมไทย (กรมการศึกษานอกโรงเรียน : 2528) พบว่าผู้สูงอายุส่วนใหญ่ขาดความมั่นใจในเรื่องเศรษฐกิจของตนเองและครอบครัว ทำให้การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ มีน้อย จึงควรที่จะจัดการศึกษาเพื่อให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจแก่ผู้สูงอายุ เช่น จัดการศึกษาให้ผู้สูงอายุเห็นช่องทางในการประกอบอาชีพ จัดการศึกษาครบวงจรสนับสนุนให้เกิดการจัดกองทุนหมู่บ้าน สหกรณ์หมู่บ้าน เป็นต้น

2. จัดการศึกษาและกิจกรรมเพื่อส่งเสริมความมั่นคงทางใจแก่ผู้สูงอายุ เนื่องจากผู้สูงอายุมักมีความวิตกกังวลต่อการยอมรับนับถือจากสังคม ซึ่งเป็นผลกระทบต่อนโยบายสุขภาพจิตในผู้สูงอายุ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมความมั่นคงทางใจแก่ผู้สูงอายุโดยการจัดการศึกษาเพื่อให้ผู้สูงอายุมีโอกาสสาพบปะสังสรรค์ในวัยเดียวกันหรือต่างวัย เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุมีส่วนช่วยเหลือสังคม เป็นต้น

3. จัดการศึกษาเพื่อสร้างบรรยากาศแห่งการพัฒนาจิตใจให้เกิดขึ้นในสังคม โดยเน้นกลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่มอายุ เพื่อเป็นการเตรียมตัวที่จะเป็นผู้สูงอายุที่ดีในโอกาสต่อไป เช่น จัดกิจกรรมทางศาสนา จัดโครงการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ของข้าราชการและประชาชน ส่งเสริมการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุ ชมรมข้าราชการบำนาญ สนับสนุนให้มีการจัดโครงการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุทั้งภาครัฐและภาคเอกชน

4. จัดการศึกษาเพื่อพัฒนาศานิยมและเจตคติที่ดีของสังคมต่อผู้สูงอายุ โดยการส่งเสริมให้มีการปรับปรุงหลักสูตรประชากรศึกษา ทั้งในและนอกระบบโรงเรียนให้สอดคล้อง

เนื้อหาผู้สูงอายุไว้ในบทเรียน เผยแพร่ข่าวสารข้อมูลของผู้สูงอายุทางสื่อมวลชนทุกประเภท ส่งเสริมให้มีการสำรวจวิจัยในเรื่องผู้สูงอายุในด้านต่าง ๆ เป็นต้น

แผนพัฒนาระยะยาวด้านการศึกษา วัฒนธรรม และกิจกรรมเพื่อผู้สูงอายุนี้เป็นแผนที่กำหนดขึ้นในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ระยะที่ 6 (2530-2534) และกำหนดให้ดำเนินการไปจนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติระยะที่ 8 (2540 - 2545) กรมการศึกษานอกโรงเรียนได้สนับสนุนให้ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาค ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด ซึ่งเป็นหน่วยงานของกรมการศึกษานอกโรงเรียนในส่วนภูมิภาคจัดงานสัปดาห์ผู้สูงอายุแห่งชาติ โดยมีกิจกรรมการเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับผู้สูงอายุในรูปของนิทรรศการ แผ่นพับ แผ่นปลิว และบทวิทยุและได้มอบให้ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดจัดทำแผนปฏิบัติการการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อผู้สูงอายุ ตั้งแต่ปี 2532-2534 โดยให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาระยะยาวด้านการศึกษา วัฒนธรรม และกิจกรรมเพื่อผู้สูงอายุ ซึ่งมีศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจัดดำเนินการไปแล้ว จำนวน 19 หน่วยงาน

สำหรับปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนให้แก่ผู้สูงอายุนั้น กรมการศึกษานอกโรงเรียนประสบปัญหาหลักใน 2 ประการคือ ประการแรกปัญหาการขาดงบประมาณสนับสนุน เนื่องจากเป็นงานที่จัดดำเนินการขึ้นในช่วงกลางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ระยะที่ 6 จึงมิได้มีการขจัดงบประมาณไว้ล่วงหน้ากรมการศึกษานอกโรงเรียน จึงไม่มีงบประมาณสนับสนุนหน่วยงานในส่วนภูมิภาคของกรมให้ดำเนินการ ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดหลายแห่งจึงไม่ได้ดำเนินการเนื่องจากเหตุผลดังกล่าว ประการที่สอง ปัญหาการขาดบุคลากร เนื่องจากการปฏิบัติงานของกรมการศึกษานอกโรงเรียนที่ผ่านมานั้นที่กลุ่มเป้าหมายเด็กเยาวชน และผู้ใหญ่เป็นหลัก กลุ่มเป้าหมายผู้สูงอายุ จึงเป็นกลุ่มเป้าหมายใหม่ที่ดำเนินการ การขาดแคลนบุคลากรที่จะปฏิบัติงานในด้านนี้จึงเกิดขึ้น (หน่วยศึกษานิเทศก์, กรมการศึกษานอกโรงเรียน : 2533)

แผนการดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ในแผนพัฒนาการศึกษา การศาสนา และการวัฒนธรรม
ระยะที่ 7 (2535 - 2539)

กรมการศึกษานอกโรงเรียน ได้กำหนดเป้าหมายและกิจกรรมที่จะดำเนินงานเกี่ยวกับ
ผู้สูงอายุในแผนพัฒนาการศึกษา การศาสนา และวัฒนธรรม ระยะที่ 7 โดยกำหนดเป้าหมาย
และกิจกรรมการดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุทุกจังหวัด ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 - 2539 และ
ใช้งบประมาณปีละ 360,000 บาท เพื่อดำเนินงาน

1. จัดกลุ่มผู้สูงอายุเพื่อรับบริการการศึกษานอกโรงเรียน
2. จัดวิทยากรท้องถิ่นโดยผู้สูงอายุ
3. จัดกิจกรรมพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ (หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการศึกษานอกโรงเรียน : 2533)

ตารางที่ 3 แผนหลักในการจัดกิจกรรมเพื่อผู้สูงอายุของกรมการศึกษานอกโรงเรียน

กลวิธีในการดำเนินงาน ในแผนหลัก	ชื่อโครงการ	เป้าหมาย	หน่วยงานที่ ดำเนินการ
1. การจัดการศึกษาเพื่อให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจแก่ผู้สูงอายุ	- โครงการสำรวจข้อมูลผู้สูงอายุ	ผู้สูงอายุ จังหวัด ๗ ละ 100 คน ต่อ	ศูนย์การศึกษา นอกรโรงเรียน จังหวัด
1.1 จัดการศึกษาเพื่อให้ผู้สูงอายุเห็นช่องทางในการประกอบอาชีพ	- โครงการจัดฝึกวิชาชีพระยะสั้นหรือกลุ่มสนใจแก่ผู้สูงอายุ	กิจกรรม	
1.2 จัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมระบบข่าวสารข้อมูลทางวิชาชีพแก่ผู้สูงอายุ	- โครงการจัดทำข้อมูลข่าวสารด้านอาชีพสำหรับผู้สูงอายุ		
2. จัดการศึกษาและกิจกรรมเพื่อส่งเสริมความมั่นคงทางใจแก่ผู้สูงอายุ	- โครงการเตรียมตัวข้าราชการก่อนการเกษียณอายุ		
	- โครงการจัดทำเทปโทรทัศน์ เทปวิทยุสำหรับผู้สูงอายุ		
	- โครงการจัดงานวันสัปดาห์ผู้สูงอายุ		
	- โครงการประกวดสุขภาพผู้สูงอายุ		

ตารางที่ 3 (ต่อ)

กลวิธีในการดำเนินงาน ในแผนหลัก	ชื่อโครงการ	เป้าหมาย	หน่วยงานที่ ดำเนินการ
2.1 จัดบริการทางการ ศึกษาเพื่อให้ผู้สูงอายุ ได้มีโอกาสพบปะด้วยกัน และร่วมกับกลุ่มอายุอื่น ๆ	- โครงการจัดมุมหนังสือ สำหรับผู้สูงอายุ		
2.2 จัดโครงการและ กิจกรรมต่าง ๆ เพื่อเปิด โอกาสให้ผู้สูงอายุได้มี ส่วนร่วมในการช่วยเหลือ สังคมและบุคคลอื่นใน ท้องถิ่น	- โครงการเผยแพร่ ประสบการณ์ของ ผู้สูงอายุในชนบท - โครงการจัดให้ ผู้สูงอายุเป็นวิทยากร หรือผู้เชี่ยวชาญ เฉพาะสาขา		
2.3 จัดส่งเสริมให้มี ข่าวสารข้อมูลที่เป็น ประโยชน์แก่ผู้สูงอายุ	- โครงการผลิตสื่อและ เผยแพร่ความรู้สำหรับ ผู้สูงอายุ		
2.4 ส่งเสริมและ สนับสนุนให้ผู้สูงอายุ มีความรู้ความ สามารถในด้านศิลป ศาสตร์ วัฒนธรรม และ กีฬา	- โครงการจัดงาน สัปดาห์วันผู้สูงอายุ		

ตารางที่ 3 (ต่อ)

กลวิธีในการดำเนินงาน ในแผนหลัก	ชื่อโครงการ	เป้าหมาย	หน่วยงานที่ ดำเนินการ
2.5 จัดโครงการ เยี่ยม เยียนผู้สูงอายุ ตามบ้านหรือสถาน สงเคราะห์คนชรา	- โครงการเยี่ยมเยียน ผู้สูงอายุ		
2.6 ส่งเสริมและ สนับสนุนให้มีการรักษา ไว้ซึ่งวัฒนธรรมอันดีงาม ในการเคารพและ กตัญญูต่อผู้สูงอายุ	- โครงการคัดเลือก ผู้สูงอายุดีเด่นที่ทำ ประโยชน์ต่อสังคม - โครงการอนุรักษ์ และ เผยแพร่วัฒนธรรม พื้นบ้านโดยกลุ่ม ผู้สูงอายุ		
3. จัดการศึกษาเพื่อสร้าง บรรยากาศแห่งการพัฒนา จิตใจให้เกิดขึ้นในสังคม	- โครงการเตรียมตัว ก่อนเกษียณอายุ - โครงการส่งเสริม คุณภาพชีวิตสำหรับ ผู้สูงอายุ - โครงการอาหาร กายใจ - โครงการจัดกิจกรรม การท่องเที่ยวเพื่อ ผู้สูงอายุ		

ตารางที่ 3 (ต่อ)

กลวิธีในการดำเนินงาน ในแผนหลัก	ชื่อโครงการ	เป้าหมาย	หน่วยงานที่ ดำเนินการ
3.1 ส่งเสริมกิจกรรม ทางศาสนาของเยาวชน ทุกระดับ	- โครงการจัดกิจกรรม ทางศาสนาที่มีผู้สูงอายุ ร่วมกับวิธีอื่น ๆ และ จัดสร้างวัดในหมู่บ้าน เกิดใหม่ที่ไม่มียัด		
3.2 ส่งเสริมสนับสนุน ให้ทุกหน่วยงานรณรงค์เพื่อ ลดละเลิกอบายมุขทุกชนิด ในวันสำคัญทางศาสนา	- โครงการเจริญธรรม		
3.3 พัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ข้าราชการ และประชาชน	- โครงการโสตทัศนศึกษา สำหรับผู้สูงอายุ		
3.4 ส่งเสริมการตั้ง ชมรมผู้สูงอายุในรูปแบบ ต่าง ๆ	- โครงการชมรม ผู้สูงอายุ		
3.5 ส่งเสริมให้มีการจัด กีฬา นันทนาการที่ เหมาะสมกับเพศและวัย	- โครงการการจัดแข่งขัน กีฬาผู้สูงอายุในเทศกาล ต่าง ๆ		

ตารางที่ 3 (ต่อ)

กลวิธีในการดำเนินงาน ในแผนหลัก	ชื่อโครงการ	เป้าหมาย	หน่วยงานที่ ดำเนินการ
3.6 ส่งเสริมให้มี โครงการเตรียมการ เกษียณอายุทั้งภาครัฐ และเอกชน	- โครงการเตรียมตัวก่อน เกษียณอายุ		
4. จัดการศึกษาเพื่อพัฒนา ค่านิยมและเจตคติที่ดี ของสังคมต่อผู้สูงอายุใน ระบบโรงเรียน	- โครงการเสริมสร้าง ความสัมพันธ์ระหว่าง ผู้สูงอายุกับครอบครัว และชุมชนในด้านต่าง ๆ		
4.1 ส่งเสริมให้มีการ ปรับปรุงเนื้อหาหลักสูตร ประชากรศึกษาทั้งใน ระบบโรงเรียนและ นอกระบบโรงเรียน			
4.2 ส่งเสริมให้มีการ สำรวจวิจัยในเรื่อง ผู้สูงอายุด้านต่าง ๆ			
4.3 ส่งเสริมและ เผยแพร่ข่าวสารข้อมูล เกี่ยวกับผู้สูงอายุทาง สื่อมวลชนทุกประเภท	- โครงการจัดทำเรื่อง นำผู้สูงอายุ - โครงการเผยแพร่ ข่าวสารข้อมูลที่เป็น ประโยชน์ต่อผู้สูงอายุ		

ตารางที่ 3 (ต่อ)

กลวิธีในการดำเนินงาน ในแผนหลัก	ชื่อโครงการ	เป้าหมาย	หน่วยงานที่ ดำเนินการ
4.4 ส่งเสริมและ สนับสนุนให้ผู้สูงอายุ ได้มีโอกาสสะท้อนความ รู้สึกความคิดเห็นและ ปัญหาความต้องการของ ผู้สูงอายุ	- โครงการสนับสนุนให้ ผู้สูงอายุมีโอกาสสะท้อน ข้อคิดข้อเขียนสู่สังคม		

(ที่มา : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2533)

สรุปได้ว่า แผนหลักในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนสำหรับผู้สูงอายุนั้น ได้กำหนดวิธีการดำเนินงานไว้ 4 ประการ คือ 1) การจัดการศึกษาในด้านความมั่นคงทางเศรษฐกิจ 2) ด้านความมั่นคงทางจิตใจ 3) จัดการศึกษาเพื่อสร้างบรรยากาศแห่งการพัฒนาจิตใจ ให้เกิดขึ้นในสังคม และ 4) จัดการศึกษาเพื่อพัฒนาค่านิยมและเจตคติที่ดีของสังคมต่อผู้สูงอายุ เพราะความมั่นคงจะเกิดขึ้นในสังคมและคนเป็นสุขได้เมื่อคนในสังคมนั้นมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ มีความมั่นคงทางจิตใจ มีส่วนร่วมในสังคม การปกครอง การเมือง ศาสนาและวัฒนธรรม หากบุคคลไม่มีการเตรียมตัวในเรื่องเศรษฐกิจไว้แต่ตอนวัยต้น เมื่อถึงวัยสูงอายุพ้นจากหน้าที่การงานประจำรายได้ลดลงจะเกิดความวิตกกังวล กลัวเป็นภาระแก่ลูกหลานและคนอื่น ๆ จึงมีผลกระทบกระเทือนไปถึงความมั่นคงทางจิตใจ ไม่มีส่วนร่วมทางสังคม ศาสนา และศิลปวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่ส่งผลทางลบต่อการพัฒนาประเทศโดยส่วนรวมมากขึ้น

ดังนั้น การวางแผนระยะยาว เพื่อผู้สูงอายุ จึงได้กำหนดแผนหลักในการจัดกิจกรรม ซึ่ง
 กรมการศึกษานอกโรงเรียนจึงได้วางแผนหลักในการจัดกิจกรรมและกำหนดโครงการสำหรับ
 ผู้สูงอายุ โดยอาศัยผลงานด้านวิจัยเรื่องผู้สูงอายุในสังคมไทยมาเป็นแนวทาง ในการจัดทำ
 แผนระยะยาวในด้านการศึกษ วัฒนธรรมและกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุ มุ่งเน้นให้ผู้สูงอายุได้
 เข้าร่วมกิจกรรมและได้รับประโยชน์มากที่สุดเพราะการเข้าร่วมกิจกรรมจะทำให้เกิดความสุข
 ซึ่งสอดคล้องกับ วิชัย อึ้งพิณพงศ์ (2530) กล่าวว่าหากผู้สูงอายุได้ร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ
 ได้มีความสุขอยู่กับงานหรือกิจกรรมที่ทำ ได้ใช้เวลาให้เกิดประโยชน์ จะเป็นการส่งเสริม
 สุขภาพจิตของผู้สูงอายุอีกทางหนึ่งด้วย เนื่องจากแผนระยะยาวในด้านการศึกษ วัฒนธรรม
 และกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุได้กำหนดขึ้นในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติระยะที่ 6
 (2530-2534) และให้ดำเนินกิจกรรมไปจนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติระยะที่ 8
 (2540-2544) แต่การดำเนินงานเกี่ยวกับกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน สำหรับผู้สูงอายุ
 ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติระยะที่ 6 ยังไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควรเพราะมีปัญหาอยู่ 2
 ประการ ประการแรก คืองานดังกล่าวได้เริ่มขึ้นในช่วงกลางแผนฯ งบประมาณที่สนับสนุนจึงไม่
 ได้จัดตั้งเอาไว้ ประการที่สอง ขาดบุคลากรในการปฏิบัติงานด้านการศึกษานอกโรงเรียนที่มี
 ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ทั้งนี้งานของกรมการศึกษานอกโรงเรียนที่ผ่านมาเน้นที่
 กลุ่มเป้าหมายเด็ก เยาวชน และผู้ใหญ่เป็นหลัก ดังนั้นกลุ่มผู้สูงอายุจึงเป็นกลุ่มเป้าหมายใหม่ที่
 จะดำเนินการในแผนพัฒนาการศึกษา ระยะที่ 7 ซึ่งกรมการศึกษานอกโรงเรียนได้กำหนดแผน
 หลักในการดำเนินงานโครงการและกลุ่มเป้าหมายไว้ดังนี้ 1) จัดการศึกษาเพื่อให้เกิดความ
 มั่นคงทางเศรษฐกิจแก่ผู้สูงอายุ 2) จัดการศึกษาและกิจกรรมเพื่อส่งเสริมความมั่นคงทางใจแก่
 ผู้สูงอายุ 3) จัดการศึกษาเพื่อสร้างบรรยากาศแห่งการพัฒนาจิตใจให้เกิดขึ้นในสังคม และ 4)
 จัดการศึกษาเพื่อพัฒนาสำนึกและเจตคติที่ดีของสังคมต่อผู้สูงอายุ .

การจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนสำหรับผู้สูงอายุ

เทเลอร์ (Taylor : 1983 อ้างในฉันทนา กาญจนพจน์) ได้แบ่งประเภทกิจกรรมไว้ดังนี้

1. อาชีพบำบัด (Occupation Therapy) เป็นกิจกรรมด้านอาชีพที่มุ่งเน้นเพื่อส่งเสริมสุขภาพและป้องกันความพิการ ลักษณะกิจกรรมที่จัดได้แก่ งานแกะสลัก งานช่างไม้ งานฝีมือ และการทำสวน
2. กิจกรรมนันทนาการบำบัด (Recreation Therapy) เป็นกิจกรรมที่เสริมสร้างให้มนุษย์มีร่างกายจิตใจแจ่มใส ก่อให้เกิดความสุขความเพลิดเพลิน จิตใจไม่ฟุ้งซ่าน กิจกรรมนันทนาการได้แก่ การวาดรูป ทำงานฝีมือ ดูโทรทัศน์ อ่านหนังสือ ดูกีฬา พบปะสังสรรค์ เดินรำ
3. กิจกรรมบำบัดด้วยหนังสือ (Biblio Therapy) เป็นกิจกรรมที่ใช้หนังสือเป็นการป้องกันและรักษาขบวนการเปลี่ยนแปลงทางจิตใจ ซึ่ง อัมพร พินิจวัฒนา (2528) กล่าวถึงประโยชน์ของการอ่านว่าเป็นการป้องกันความแปรปรวนของอารมณ์และทำให้สุขภาพจิตดีขึ้น หลังการอ่าน และเทเลอร์ (Taylor : 1982) กล่าวว่า การอ่านหนังสือทำให้เกิดความเพลิดเพลิน เกิดการเรียนรู้ ความชำนาญในด้านต่าง ๆ ทันโลก ทันต่อเหตุการณ์แม้แต่อ่านหนังสือพิมพ์ก็มีประโยชน์มากแล้ว
4. กิจกรรมการออกกำลังกาย (Physical Exercise) เป็นกิจกรรมที่ใช้พลังงานก่อให้เกิดความแข็งแรงต่อร่างกาย ก่อให้เกิดความเพลิดเพลิน และเกิดการเปลี่ยนแปลงต่อสิ่งแวดล้อม แซมป์ (Samp quoted in Ebersole and Hess : 1982) กล่าวถึงประโยชน์ของการออกกำลังกายว่า ทำให้คนมีอายุยืนยาว ช่วยเสริมสร้างความแข็งแรงของร่างกาย กล้ามเนื้อหัวใจปอดดี ความดันโลหิตลดลง ไชมันในร่างกายลดลง ก่อให้เกิดความเพลิดเพลิน ลดความเครียด เสริมสร้างสมรรถภาพของการหายใจอีกด้วย ผู้สูงอายุที่ออกกำลังกายจะมีสุขภาพที่ดี

5. กิจกรรมศาสนา ศาสนาเป็นกิจกรรมที่ช่วยให้ผู้สูงอายุผ่อนคลายจากความตึงเครียด แก้ไขปัญหาในเรื่องของชีวิต และนำชีวิตไปสู่ความสุขได้ ซึ่งจากการศึกษาของกิลสันและโคสต์ (Gilson and Coats 1980 Quoted in Spier) พบว่าผู้สูงอายุเพศหญิงในสถานสงเคราะห์ 50 แห่ง ชอบที่จะมีกิจกรรมการนั่งสมาธิและสวดมนต์มากที่สุดและจากการศึกษาของพีระสิทธิ์ คำนวนศิลป์ และคณะ (2523) พบว่าในสังคมไทยศาสนาจะมีผลต่อผู้สูงอายุอย่างมาก ช่วยให้ผู้สูงอายุลดความวิตกกังวลในเรื่อง เกิด แก่ เจ็บตาย ในเรื่องวัฏสงสาร ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ จึงมีอิทธิพลต่อความเชื่อ ทศนคติค่านิยมตลอดจนแรงจูงใจ และบุคลิกภาพบางประการ

6. กิจกรรมการเป็นอาสาสมัคร (Volunteering) เป็นกิจกรรมที่ทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกภาคภูมิใจในตนเอง มองตนเองอย่างมีคุณค่าต่อสังคม ใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น เช่น อาสาสมัคร เป็นต้น จากการศึกษาของฮันเตอร์ และลินน์ (Hunter and Linn 1980 quoted in Robb : 1984) ได้เปรียบเทียบผู้สูงอายุที่มีการร่วมกิจกรรมอาสาสมัครกับผู้ที่ไม่ได้ร่วมกิจกรรม พบว่า ผู้ที่ร่วมกิจกรรมจะมีความพึงพอใจในชีวิต ต้องการที่จะมีชีวิตอยู่มากกว่า และอาการซึมเศร้าก็น้อยกว่ากลุ่มที่ไม่มีการร่วมกิจกรรม

การจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนสำหรับผู้สูงอายุ จะมีลักษณะแตกต่างไปจากเด็ก หลักสูตรควรจะได้สร้างจากความสนใจและความต้องการของผู้รับบริการเป็นสำคัญ ให้ผู้เรียนได้ค้นพบด้วยตนเอง โดยเชื่อมโยงประสบการณ์เดิมที่เป็นตำราชีวิตอยู่ในใจของเขา มาใช้เชื่อมโยงกับประสบการณ์ใหม่ เพื่อปรับตัวให้มีความสุขในวัยสุดท้ายของชีวิต โดยอาศัยกิจกรรมต่าง ๆ ส่วนการเรียนในห้องเรียน หรือจากตำราควรเป็นบทบาทรองลงไป

การพัฒนา รูปแบบการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนสำหรับผู้สูงอายุ

ผู้สูงอายุ เป็นประชากรกลุ่มหนึ่งที่พัฒนามาต่อจากวัยผู้ใหญ่ก้าวสู่วัยสุดท้ายของชีวิต การจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนสำหรับผู้ใหญ่ และผู้สูงอายุ จึงมีลักษณะแตกต่างไปจากเด็ก กล่าวคือหลักสูตรควรจะได้สร้างความสนใจ และความต้องการของผู้รับบริการเป็นสำคัญ และกระตุ้นให้ผู้เรียน เรียนรู้ด้วยตนเองปรับตัวได้โดยเชื่อมโยงประสบการณ์เดิมที่เป็นตำราชีวิต อยู่ในใจของเขามาใช้ เชื่อมโยงกับประสบการณ์ใหม่ เพื่อปรับตัวให้มีความสุขในวัยสุดท้ายของชีวิตโดยอาศัยกิจกรรมต่าง ๆ ส่วนการเรียนในห้องเรียน หรือจากตำราควรเป็นบทบาทรองลงไป เนื่องจากผู้สูงอายุมีความเสื่อมถอยของร่างกายและจิตใจ ความต้านทานโรคลดลง มีอาการ สัมปวยล่อยขึ้น ความจำเริ่มเสื่อม การเรียนรู้สิ่งใหม่จึงเป็นอุปสรรคต่อผู้สูงอายุ ซึ่ง กุลยา ดันติผลา ชิวะ (2524) กล่าวว่า ผู้ที่มีอายุเกิน 60 ปีขึ้นไป ย่อมมีความเสื่อมสมรรถภาพ ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจมีความต้านทานโรคต่ำ ความคล่องตัวและความคิดอ่านมีขีดจำกัดมากขึ้น ต้องใช้เวลาคิดนานกว่าวัยอื่น ๆ วัยนี้จึงเหมาะที่จะหยุดจากงานที่ต้องใช้กำลังกาย กำลังความคิดที่มีความเครียดสูง เพื่อให้บุคคลในวัยนี้พักผ่อน กิจกรรมที่ควรจัดควรเน้นความสุข และความสงบทางด้านจิตใจ เพื่อให้ผู้สูงอายุได้ผ่อนคลายได้เห็นโลกกว้าง สามารถนำสิ่งที่ได้พบเห็นมาเป็นส่วนช่วยในการปรับตัวได้เมื่ออยู่ร่วมกับผู้อื่น และปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อม สามารถแนะนำผู้อื่นและพึ่งพาตนเองได้มีความสุขในวัยสุดท้ายของชีวิต รูปแบบกิจกรรมที่ควรจัดสำหรับผู้สูงอายุ คือ การจัดทัศนศึกษาหรือการศึกษานอกสถานที่ และ แจก ธนะศิริ (2528) กล่าวว่าไว้สรุปได้ดังนี้ ผู้สูงอายุควรสนใจต่อความเคลื่อนไหวและการเปลี่ยนแปลงของโลกปัจจุบัน พยายามหาโอกาสเปิดหูเปิดตาท่องเที่ยวไปตามสถานที่ต่าง ๆ เพราะการใช้ชีวิตอยู่แต่ในบ้าน ไม่มีโอกาสเปิดหูเปิดตาพบสิ่งแปลกใหม่ ในสมองจึงมีแต่ความทรงจำเก่า ๆ

การจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนสำหรับผู้สูงอายุ ยังไม่มีผู้ใดทำวิจัยไว้ก่อนแม้จะมีรูปแบบการจัดกิจกรรมโดยการจัดตั้งชมรมหรือสมาคม แต่กิจกรรมดังกล่าวยังไม่ตรงกับความต้องการของผู้สูงอายุ รูปแบบที่ชัดเจนยังไม่มี จากการศึกษาทฤษฎีเกี่ยวกับผู้สูงอายุพบว่า กิจกรรมที่ควรจัดสำหรับผู้สูงอายุไม่ควรเน้นที่เนื้อหาความรู้ความจำ ควรเน้นที่ความเพลินเพลิน

หากไม่เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้เปิดหูเปิดตาในสมองก็จะมีแต่ความทรงจำเก่า ๆ จำเจอยู่กับเรื่องเดิม ๆ การจัดกิจกรรมให้กับผู้สูงอายุด้วยการศึกษาดูงานในพื้นที่ การศึกษานอกสถานที่ หรือการไปทัศนศึกษา จึงเป็นกิจกรรมที่ควรจัดให้กับผู้สูงอายุ ซึ่งราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายไว้ว่า การทัศนศึกษา หมายถึง การท่องเที่ยว เพื่อแสวงหาความรู้ การเรียนรู้ด้วยการเห็น เป็นการศึกษานอกสถานที่ (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2525) และ เบรห์ม (Brehm : 1968) กล่าวว่า สิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวเราเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ประสบการณ์ ที่กว้าง จะช่วยพัฒนาสื่อสัมพันธ์และความนึกคิดขั้นสูง การศึกษานอกสถานที่จึงเป็นการเปิดโลกให้กว้างขึ้น และศิริวรรณ ศรีพหล (2525) ได้กล่าวถึงคุณค่าและประโยชน์ของการศึกษานอกสถานที่ว่า การให้ผู้เรียนไปศึกษานอกสถานที่ ถือว่าเป็นกิจกรรมการเรียนการสอนที่ผู้เรียนส่วนใหญ่สนใจ มีความสนุกสนาน เชื่อมโยงประสบการณ์ที่มีอยู่เดิม และประสบการณ์ที่เกิดขึ้นใหม่ได้ เพราะ บางครั้งการบรรยายก็ดี การอ่านจากหนังสือเรียนก็ดี การบอกเล่าจากผู้อื่นก็ดี ยังไม่มีความกระจำงหรือเกิดการเรียนรู้ได้ดีเท่ากับ การไปศึกษานอกสถานที่

จากแนวความคิดเห็นของนักการศึกษาดังกล่าวข้างต้นสรุปว่า กิจกรรมที่ควรจัดสำหรับผู้สูงอายุควรเป็นกิจกรรมที่ตรงกับความต้องการของผู้สูงอายุ ควรเน้นที่ความสุข ความเพลิดเพลิน ความสงบทางจิตใจ ได้เปิดหูเปิดตาเห็นความเปลี่ยนแปลงของโลกปัจจุบันด้วยการท่องเที่ยวไปในสถานที่ต่าง ๆ ได้เห็นของจริง สามารถนำเอาประสบการณ์เดิมมาเชื่อมโยงกับประสบการณ์ใหม่ เป็นการเรียนรู้ที่ดีกว่าการฟังบรรยาย ดีกว่าการอ่านหรือฟังคำบอกเล่าหรือเรียนรู้อันห้องเรียน การจัดการศึกษานอกสถานที่หรือทัศนศึกษาจึงเป็นกิจกรรมที่มีความเหมาะสมและกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนเป็นกิจกรรมที่เน้นให้เกิดกระบวนการกลุ่มวิเคราะห์ปัญหาาร่วมกันจึงทำให้ผู้สูงอายุมีความสุข และปรับตัวได้ดีเมื่ออยู่ร่วมกับผู้อื่น รูปแบบกิจกรรมทัศนศึกษาจึงเป็นรูปแบบที่ควรมีการวิจัยและพัฒนา เป็นรูปแบบที่สำเร็จเพื่อจะได้ขยายผลต่อไป

ตอนที่ 7 ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสรุปได้ดังนี้

ทฤษฎีและงานวิจัยต่างประเทศ

เฟรด ดับบลิว ริก (Fred W. Riggs : 1966) ได้อธิบายว่าสังคมไทยเป็นสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงจากสังคมแบบเก่า หรือสังคมเกษตรกรรม ไปสู่สังคมแบบใหม่ หรือสังคมอุตสาหกรรม ผลของการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางสังคมดังกล่าว ทำให้บทบาทของสถาบันทางสังคมเปลี่ยนแปลงไปด้วย

โนลส์ (Knowles : 1972) ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของโครงการและวิธีดำเนินการว่า ต้องมีการสำรวจความต้องการของผู้ร่วมโครงการก่อนจัดกิจกรรม เพราะผู้ใหญ่เข้ามาใช้บริการกิจกรรมของโครงการเพื่อความอยู่รอดของชีวิต เพื่อได้ค่าจ้างแรงงานเพื่อต้องการที่จะมีสุขภาพอนามัยดี เพื่อแสวงหาความสุขในชีวิต พร้อมทั้งยังเสนอแนะแหล่งข้อมูลและวิธีรวบรวมข้อมูลความต้องการการศึกษาเพื่อนำไปประกอบการประเมินความต้องการ ได้แก่ ตัวบุคคลที่เป็นเป้าหมายของการศึกษา บุคคลอื่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการ สื่อมวลชนและองค์กรต่าง ๆ ของชุมชนนั้น วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลกระทำโดยการสัมภาษณ์ ำแบบสอบถาม

การสำรวจชุมชน การวิเคราะห์ข่าวสารจากสื่อมวลชน ข้อมูลดังกล่าวสามารถนำไปประเมินความต้องการทางการศึกษาได้

มาแชล เจ แกรนเนย์ (Marshall J. Graney : 1975) ทำการศึกษาเรื่องความสุข และการมีส่วนร่วมในสังคมของผู้สูงอายุที่มีอายุระหว่าง 52-88 ปี ที่อาศัยอยู่ในเขตเมือง จำนวน 60 คน โดยวิธีสัมภาษณ์สองครั้ง ห่างกัน 4 ปี นำผลข้อมูลทั้ง 2 ครั้งมาเปรียบเทียบกันระหว่างศึกษามีผู้เสียชีวิตไป 16 คน ผลของการวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุที่มีความสุขมากจะมีความสัมพันธ์กับกิจกรรมทางสังคมที่เพิ่มขึ้น และผู้สูงอายุที่ไม่มีความสุขจะมีความสัมพันธ์กับกิจกรรมทางสังคมที่น้อยลง นั่นคือ ผู้สูงอายุที่มีส่วนร่วมในทางสังคมมาก โดยพิจารณาจากเวลาที่ใช้ทำกิจกรรมสังคมต่าง ๆ จะมีความพอใจและมีความสุข ในทางตรงกันข้าม ถ้าผู้สูงอายุที่มีส่วนร่วมในสังคมน้อย โดยใช้เวลาในการทำกิจกรรมทางสังคมน้อยก็จะมีความสุขลดลงด้วย

แฮริส และคณะ (Harris and Associated 1977 quoted in Ebersole and Hese 1982 : 137) ได้ทำการสำรวจการร่วมกิจกรรมในผู้สูงอายุที่มีอายุ 65 ปีขึ้นไป พบว่าผู้สูงอายุ 47% ใช้เวลาสมาคมกับเพื่อน 30% ใช้เวลาทำสวนปลูกต้นไม้ 36% อ่านหนังสือ ดูโทรทัศน์ 31% ใช้เวลานั่งเฉย ๆ และคิด 26% มีการร่วมกิจกรรมนันทนาการและงานอดิเรก 25% ใช้เวลาเดินเล่น

จากการศึกษาสัมพันธ์ภาพของสังคม และภาวะสุขภาพจิตของฟรานซิส โทมัส (Francis Thomas อ้างใน Evan 1979 : 19) ซึ่งกระทำในผู้สูงอายุในชุมชน และในโรงพยาบาลพบว่า ผู้สูงอายุที่มีกิจกรรมในสังคม จะมีสุขภาพจิตดีกว่าผู้สูงอายุที่ไม่มีกิจกรรมในสังคม

หลุยส์ โลวี (Louis Lowy : 1979) ได้ชี้ให้เห็นแนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีกิจกรรม (Activity Theory) ว่าทฤษฎีกิจกรรมมีแนวความคิดตรงข้ามกับทฤษฎีการไร้ภาวะผูกพัน กล่าวคือผู้สูงอายุต้องการมีชีวิตในวัยสูงอายุอย่างมีความสุข ก็จงทำกิจกรรมทุกอย่างตามกำลังและความสามารถของตนเองด้วยความพึงพอใจและเพลิดเพลิน ทฤษฎีกิจกรรมยังแสดงให้เห็นว่าการตัดสินใจที่อิงความกระฉับกระเฉงมากกว่าความเสื่อม เป็นการสนับสนุนด้านความสุข

มากกว่าความทุกข์และทฤษฎีกิจกรรมเชื่อว่ากิจกรรมทางสังคมเป็นสิ่งสำคัญของมนุษย์ทุกเพศทุกวัย กิจกรรมเป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้สูงอายุเพื่อสุขภาพและชีวิตที่ดี บุคคลที่มีกิจกรรมสูงและรักษาระดับกิจกรรมทางสังคมของตนไว้ เมื่ออย่างเข้าสู่วัยผู้สูงอายุจะทำให้เกิดความพึงพอใจในชีวิตของตนเองสูง มีภาพพจน์เกี่ยวกับตนเองที่ดี ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำเร็จที่ได้ประสบในชีวิตสูงอายุ

ทฤษฎีและงานวิจัยภายในประเทศ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนารูปแบบ

จากการศึกษางานวิจัยของ ชิตา พิทักษ์สินสุข (2532) เรื่องการพัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรมการศึกษาออกสถานที่สำหรับนักเรียนอนุบาล พบว่า มีขั้นตอนในการพัฒนารูปแบบดังนี้

1. ศึกษาเอกสาร
2. สร้างรูปแบบ และนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจสอบแนวปฏิบัติของรูปแบบที่สร้างขึ้น
3. ปรับปรุงรูปแบบก่อนการทดลองใช้
4. นำข้อมูลจากความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญมาวิเคราะห์ และพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาออกสถานที่สำหรับนักเรียนอนุบาล

งานวิจัยของ ประเสริฐ กิติรัตน์ตระการ (2532) เรื่องการพัฒนารูปแบบการสร้างจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนชนบทพบว่า มีขั้นตอนดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลพื้นฐาน จากเอกสาร และการสัมภาษณ์
2. ยกร่างรูปแบบ สัมมนาผู้เชี่ยวชาญเพื่อพิจารณารูปแบบ
3. ทดลองใช้รูปแบบ
4. สรุปประเมินผล ปรับปรุงรูปแบบ

งานวิจัยของ พันตำรวจตรีหญิง พวงเพ็ญ พุฒปราบ (2532) เรื่องการพัฒนารูปแบบการสอนในคลินิกเพื่อพัฒนาความสามารถในการแก้ปัญหาของนักศึกษาพยาบาล มีขั้นตอนดังนี้

1. ศึกษาเอกสารตำรา และข้อมูลพื้นฐาน
2. สร้างรูปแบบ
3. ทดลองใช้รูปแบบ
4. สรุปผลการทดลองและปรับปรุงรูปแบบ

เพื่อให้การพัฒนาารูปแบบการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนมีความสอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุ ผู้วิจัยจึงได้นำเอาแนวความคิดการพัฒนาารูปแบบที่มีขั้นตอนของ ประเสริฐ กิติรัตน์ตระการ และธิดา พิทักษ์สินสุข มาเป็นกรอบในการพัฒนาารูปแบบดังนี้ และปรับปรุงในบางส่วนตามขั้นตอนต่อไปนี้ 1) ศึกษาข้อมูลพื้นฐานจากเอกสาร และการ สัมภาษณ์ 2) สร้างรูปแบบและปรับปรุงรูปแบบตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ 3) จัดกิจกรรม และ 4) สรุปผลการจัดกิจกรรมปรับปรุงรูปแบบและได้รูปแบบที่เหมาะสม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุ

สุวรรณี พลัฒลาทอง (2522) พบว่า คนชราที่มีการศึกษาสูงมองตนเองว่ามีคุณค่า มากกว่าคนชราที่มีการศึกษาต่ำ

พีระสิทธิ์ คำนวนศิลป์ และคณะ (2525) ได้ทำการวิจัย เรื่องความทันสมัย ภาพพจน์เกี่ยวกับตนเอง และปัญหาบางประการของคนชรา โดยศึกษากลุ่มตัวอย่าง คนชรา ในเขตเทศบาลนคร เทศบาลเมือง และเขตชนบทที่อยู่นอกเขตเทศบาล เก็บข้อมูล จาก ประชากรที่มีอายุระหว่าง 60-80 ปี จำนวน 825 คน โดยการสุ่มตัวอย่าง และทำการ สัมภาษณ์ด้วยแบบสัมภาษณ์ ผลการศึกษาพบว่าประมาณ 60 % ของคนชราจะไม่ยอมอยู่ว่าง โดยไม่ทำงานใด ๆ แต่จะหางานอดิเรกหรือไปรับจ้างทำงานเป็นครั้งคราว เพื่อไม่ให้เป็น หนายต่อชีวิตมากกว่าหวังผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ

นิตา ชูโต (2525) ได้รายงานผลการวิจัยเรื่องคนไทย พบว่า คนชราไทย ร้อยละ 90 อยู่ร่วมกับคู่สมรส หรือครอบครัว ซึ่งเป็นลูกหลาน หรือญาติพี่น้อง การอยู่ร่วมกัน นี้มีบทบาทเป็นที่ปรึกษาของครอบครัว ช่วยดูแลเด็กและมีการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม

น้อยมาก กิจกรรมที่เข้าร่วมส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมทางศาสนา และกิจกรรมทางการเมืองบ้าง ซึ่งเพศชายมีแนวโน้มเข้าร่วมกิจกรรมอาสาสมัครเพื่อชุมชน กิจกรรมทางการเมือง การออกสังคมการเรียนรู้ยามว่างเพื่อเพิ่มพูนความรู้ และกิจกรรมเกี่ยวกับการกีฬาได้มากกว่าเพศหญิง และกลุ่มคนชราที่มีการศึกษาน้อย หรือขาดการศึกษามักจะขาดความรู้ในการระมัดระวังดูแลสุขภาพของตนเองยามแก่เฒ่า รวมทั้งขาดโอกาสที่จะแสวงหาความรู้ในการใช้ชีวิตในวัยชราอย่างมีประสิทธิภาพ

เขมิกา ยามะรัต (2527) ได้ศึกษาความพึงพอใจในชีวิตของข้าราชการบำนาญ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ พบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจในชีวิตมากที่สุดคือการมีส่วนร่วมทางสังคมและการมีงานอดิเรกทำ

สุรพันธุ์ ลิ้มมณี (2527) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การนำเสนอแผนการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการเกษียณอายุของข้าราชการครูโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 9 พบว่า เรื่องที่ควรดำเนินการในการเตรียมตัวผู้ที่จะเกษียณอายุให้มีความรู้คือการแนะนำเกี่ยวกับงานอดิเรกและกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะเพิ่มพูนรายได้ และในปี พ.ศ. 2527 ศุภวัลย์ และเนาวรัตน์ พลายน้อย ได้ทำการวิจัยเรื่อง ผลกระทบของการพัฒนาที่มีต่อปัญหาและความต้องการของประชากรผู้สูงอายุ พบว่า ผู้สูงอายุโดยส่วนรวมมีปัญหาด้านเศรษฐกิจที่อยู่อาศัย สุขภาพอนามัย บทบาทในครอบครัว และชุมชนน้อย ส่วนในด้านความต้องการนั้น พบว่า ผู้สูงอายุมีความต้องการมากในด้านการปรับตัว มีความต้องการปานกลางในด้านเศรษฐกิจ สุขภาพอนามัย และบทบาทในครอบครัวและชุมชน มีความต้องการน้อยในด้านที่อยู่อาศัย

วิรัช แก้วสกุล (2527) ศึกษาเรื่องความต้องการทางการศึกษานอกโรงเรียนของผู้สูงอายุที่เป็นข้าราชการเกษียณอายุ สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ กลุ่มตัวอย่าง 242 คน ผลการศึกษา พบว่า รูปแบบของการจัดกิจกรรมทางการศึกษานอกโรงเรียนที่ความต้องการมากที่สุดคือจัดแบบมวลชน ต้องการให้จัดรายการทางทีวี วิทยุ จัดทำคู่มือ เอกสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ตามลำดับ เนื้อหาความรู้และทักษะที่ต้องการคือ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลวัยเดียวกัน และระหว่างบุคคลต่างวัย ความรู้และทักษะใหม่ ๆ ทางวิชาชีพ เพื่อเป็นรายได้ และกิจวัตรในชีวิตประจำวันกับความรู้และทักษะใหม่ ๆ เพื่องานอดิเรก

นิกา แก้วศรีงาม (2527) กล่าวถึงความแตกต่างกันระหว่างบุคคล (Individual different) ว่าบุคคลทุกคนจะมีความแตกต่างกัน เมื่อบุคคลมีความแตกต่างกัน จึงทำให้ความสนใจ ความต้องการ ความชำนาญ ทักษะและความสามารถแตกต่างกันออกไป ดังนี้

1. ความแตกต่างกันในสรีระทางร่างกาย ที่สามารถเห็นได้ชัดเจนได้แก่สีผิว เช่น ผิวนขาว ผิวดำ อ้วน ผอม สูง ฯลฯ
2. ความแตกต่างกันในด้านสติปัญญา และความสามารถพิเศษ ความแตกต่างกันในด้านนี้ส่วนใหญ่มาจากพันธุกรรม และมีปัจจัยเสริมทางด้านสิ่งแวดล้อม การอบรมเลี้ยงดูที่คนเราได้รับการส่งเสริมที่แตกต่างกัน
3. ความแตกต่างกันในเรื่องของอารมณ์ ความมั่นคงทางอารมณ์ของบุคคลจะอยู่ในระดับที่ต่างกัน ตามการอบรมเลี้ยงดูที่แต่ละคนได้รับมา
4. ความแตกต่างกันทางสังคม ซึ่งรวมถึงความแตกต่างด้านเชื้อชาติ เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และภาษา ซึ่งเป็นปัจจัยที่ผลักดันให้บุคคลมีการรับรู้ การมองโลกที่แตกต่างกันออกไปตามวัฒนธรรม เชื้อชาติ เศรษฐกิจ และภาษาของตน
5. ความแตกต่างกันในด้านเพศ เพศชายและหญิงมีความแตกต่างกันในหลายด้าน ตั้งแต่โครงสร้างทางสรีระ ความต้องการ ความคิดเห็น ทักษะ ความเชื่อ ฯลฯ
6. ความแตกต่างกันในด้านความรู้ ประสบการณ์ ขึ้นอยู่กับโอกาสของบุคคลที่ได้รับการศึกษา การเรียนรู้ การฝึกประสบการณ์มาอย่างน้อยเพียงใด

ความแตกต่างของแต่ละบุคคลในหลาย ๆ ด้าน จึงเป็นส่วนหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความต้องการที่แตกต่างกันไปตามฐานะทางเศรษฐกิจ ระดับการศึกษา และวัฒนธรรม

คณะอนุกรรมการการศึกษาวัฒนธรรมและกิจการเพื่อผู้สูงอายุ (2528) ได้วิจัยเรื่องผู้สูงอายุในสังคมไทย พบว่า การมีงานอดิเรกของผู้สูงอายุมีความสัมพันธ์กับความสุข และความคาดหวังอย่างมีนัยสำคัญ และความสุขของผู้สูงอายุ คือการมีสถานภาพมั่นคงทางเศรษฐกิจ

ดวงฤดี ลาสุชะ (2528) ได้ศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบคัดสรรกับการปรับตัวของผู้สูงอายุจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การร่วมกิจกรรมในชุมชนผู้สูงอายุมีความสัมพันธ์กับการปรับตัวของผู้สูงอายุในจังหวัดเชียงใหม่ และกิจกรรมส่วนใหญ่ที่ผู้สูงอายุเข้าร่วมคือ กิจกรรมทางศาสนา นอกนั้นได้แก่ การเป็นลูกเสือชาวบ้าน อาสาสมัคร สมาชิกเกษตรกร กลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น

ศิริลักษณ์ จันทร์ไฉย (2529) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างภาพเกี่ยวกับตัวเองกับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนของผู้สูงอายุ ในอำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา จากการศึกษาพบว่า กิจกรรมที่ผู้สูงอายุให้ความสำคัญในเกณฑ์มากที่สุดและสูงเป็นอันดับแรก คือ กิจกรรมเกี่ยวกับสาธารณสุขและอนามัย รองลงมากิจกรรมเกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรม ด้านงานรื่นเริงตามเทศกาล และร่วมกิจกรรมทางศาสนาในระดับความถี่เป็นอันดับสุดท้าย

ปราโมทย์ วั่งสะอาด (2530) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อสุขภาพจิตของผู้สูงอายุในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ พบว่า ตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับสุขภาพจิตได้แก่ สัมพันธภาพในครัวเรือน สถานภาพทางสุขภาพ เพศ การมีส่วนร่วมในสังคม งานอดิเรก อายุ ฐานะทางเศรษฐกิจ และสถานภาพทางการสมรส ถ้าได้มีการเตรียมพร้อม ทางด้านสุขภาพ การมีส่วนร่วมทางสังคม งานอดิเรก เศรษฐกิจ ตามปัจจัยดังกล่าว จะส่งผลให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพจิตดีขึ้น

พัทธา สายหู (2532) กล่าวว่า สังคมเมืองปัจจุบันมีความแตกต่างกับสังคมชนบทในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

สังคมเมืองมีวิถีการดำรงชีวิตหาเลี้ยงชีพด้วยการทำงาน ราชการ ค้าขาย ประกอบธุรกิจ อุตสาหกรรม และบริการ มีความผูกพันกับปัจจุบันและอนาคตมากกว่าอดีต มีการแข่งขันกันสูง มีการศึกษา และวิถีการถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจที่ทันสมัยกว้างขวางกว่าชนบท มีที่อ่านนวยความสะดวกสบายในการพักผ่อนหย่อนใจได้มากกว่าชนบท รวมทั้งยานพาหนะและการคมนาคม พื้นฐานทางวัฒนธรรมของชาวเมือง มีพื้นฐานต่างกันเพราะการโยกย้ายถิ่น เราได้รับการส่งเสริมที่แตกต่างกัน ส่วนสังคมชนบทมีความผูกพันอยู่กับอดีต รักษาประเพณี วัฒนธรรมแบบดั้งเดิมมีอาชีพการเกษตร แต่ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ ที่มีพ่อค้าคนกลางควบคุมระบบการ

ซื้อขาย และการตลาดที่พ้นอำนาจการควบคุมของเกษตรกรได้เอง การใช้บริการสมัยใหม่ทางรัฐ และเอกชนในด้านการสื่อสาร การคมนาคม ทำให้ระบบทางสังคม ประเพณี วัฒนธรรมแบบดั้งเดิมของชาวชนบทต้องเปลี่ยนแปลงไป การขาดแคลนที่ดินในการทำกิน หมดทรัพยากรธรรมชาติ เป็นเหตุให้คนในชนบทย้ายถิ่นฐานมาเป็นชาวเมือง ที่อยู่อาศัยจึงเป็นตัวแปรตัวหนึ่งที่ทำให้ความต้องการของบุคคลแตกต่างกัน

จารุวรรณ ศรีสว่าง (2532) ได้ทำการวิจัยเรื่อง กิจกรรมและความคาดหวังของข้าราชการเกษียณอายุในประเทศไทย จากผลการวิจัยพบว่า ข้าราชการยังคงทำกิจกรรมต่อไปหลังที่เกษียณอายุแล้ว กิจกรรมได้แก่ งานอดิเรกหรืองานยามว่างบางคนเข้าร่วมเป็นสมาชิกสมาคมหรือกลุ่ม บางคนทำงานเพิ่มรายได้ และพบว่าคนชราส่วนใหญ่ยังมีระดับกิจกรรมสูง มีบทบาทในการทำงาน

มาลี รัชตะนาวิณ (2534) ได้ทำการวิจัยเรื่องความต้องการในการรับบริการทางการศึกษาอกระบบโรงเรียนสำหรับผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์ จากผลการวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุที่มีวุฒิระดับมัธยมศึกษาต้องการความรู้ด้านสุขภาพจิตสูงกว่าผู้สูงอายุที่มีวุฒิการศึกษากลุ่มอื่น ๆ

สรุปจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ชี้ให้เห็นว่าผู้สูงอายุไม่ปรารถนาที่จะอยู่ว่างขอมที่จะหางานอดิเรกทำ ต้องการความรู้ใหม่ ๆ ในทางวิชาชีพเพื่อเพิ่มพูนรายได้ต้องมีความการในด้านการปรับตัวเพื่อสร้างสัมพันธ์กับคนในวัยเดียวกัน ต้องการความรู้ด้านสาธารณสุขและอนามัย กิจกรรมที่ต้องการมีส่วนร่วมได้แก่กิจกรรมศาสนา การเมือง และการมีส่วนร่วมในสังคม การจัดกิจกรรมให้ผู้สูงอายุตามความต้องการโดยจัดให้ผู้สูงอายุมีโอกาสได้รวมกลุ่มกันทำกิจกรรม ได้รับความรู้และข่าวสารความเปลี่ยนแปลงของสังคม ทำให้เห็นช่องทางในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของตนเอง มองตนเองอย่างมีคุณค่าและเป็นประโยชน์กับสังคมต่อไป

ในด้านนโยบายการจัดการการศึกษาให้กับประชาชน จะมีการเร่งรัดจัดการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยเฉพาะการจัดการศึกษาออกโรงเรียนจะต้องมีรูปแบบและเนื้อหาสาระของกิจกรรมที่จะน้อมนำให้ผู้สูงอายุมาร่วมกิจกรรม และได้รับประโยชน์จากกิจกรรมอย่างแท้จริง

ในด้านทฤษฎีพบว่า ผู้สูงอายุยังเป็นผู้ที่ต้องการมีส่วนร่วมในสังคม ต้องการความรัก ต้องการมีบทบาทในสังคม ต้องการความเอาใจใส่จากทุกวัย ต้องการการยอมรับและเห็นคุณค่า

จากการทบทวนแนวความคิด นโยบาย ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่ากิจกรรมที่เป็นรูปธรรมสำหรับนำไปจัดกิจกรรมให้กับผู้สูงอายุ นั้น ยังไม่มีหน่วยงานใดได้จัดทำมาก่อนและปัญหาที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุคือขาดความรู้ มีปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและสุขภาพ จึงส่งผลกระทบต่อไปยังปัญหาสุขภาพจิต ทำให้ขาดความมั่นคงทางด้านจิตใจและไม่อยากมีส่วนร่วมในสังคม ด้วยเหตุผลดังกล่าว และจากการพิจารณาแผนพัฒนาการศึกษา ระยะที่ 7 ของกรมการศึกษา นอกโรงเรียน ผู้วิจัยจึงนำมากำหนดเป็นกรอบความคิด เพื่อสร้างรูปแบบทดลองจัดกิจกรรมการศึกษา นอกโรงเรียนสำหรับผู้สูงอายุในจังหวัดสงขลา มีเนื้อหา 3 ด้าน คือ การจัดกิจกรรมการศึกษา นอกโรงเรียนสำหรับผู้สูงอายุในด้านความมั่นคงทางเศรษฐกิจ การจัดกิจกรรมการศึกษา นอกโรงเรียนสำหรับผู้สูงอายุในด้านความมั่นคงทางจิตใจ และการจัดกิจกรรมการศึกษา นอกโรงเรียนสำหรับผู้สูงอายุในด้านการมีส่วนร่วมในสังคม ใช้รูปแบบการจัดกิจกรรมโดยมีลักษณะผสมผสานทั้งในด้านเนื้อหาและการทัศนศึกษาและการรวมกลุ่มอภิปรายแสดงความคิดเห็น

กรอบแนวคิดในการวิจัย

เพื่อต้องการศึกษาดูความเหมาะสมของเนื้อหา ระยะเวลา การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของผู้สูงอายุ และข้อเสนอแนะที่มีต่อรูปแบบการจัดกิจกรรมใน 3 ด้าน คือ การจัดกิจกรรมการศึกษา นอกโรงเรียนในด้านความมั่นคงทางเศรษฐกิจ การจัดกิจกรรมการศึกษา นอกโรงเรียนในด้านความมั่นคงทางจิตใจ และการจัดกิจกรรมการศึกษา นอกโรงเรียนในด้านการมีส่วนร่วมในสังคม

